

MEMLÛK-HAÇLI MÛNASEBETLERİ

ALİ AKTAN

GİRİŞ

Haçlı seferleri, papalığın teşvikiyle, Avrupalıların İslâm âlemine karşı birlikte düzenledikleri seferlerin genel adıdır. Dinî sebep başta olmak üzere siyasî ve iktisadî çeşitli sebeplerle yapılan bu seferlerin ilki 1097 yılında gerçekleştirilmiştir. Türklerin Anadolu'ya yerleşme ve kendilerine yeni bir vatan kurma mücadelesi devam ederken, Bizans İmparatoru Türklere karşı Avrupa'dan yardım istedi. Bu çağrı, papalığın teşvik ve propagandası sayesinde çok büyük ilgi gördü. Öyle ki, normal bir askerî yardımın boyutlarını aşan ve sayıları yüz binlerle ifade edilen, her milletten Hristiyan'ın bulunduğu çok büyük bir ordu Anadolu'ya yöneldi. Yapılan savaşlar sonunda Sultan I. Kılıçarslan, devletin başkenti olan İznik'i ve sahil bölgelerini Bizans'a terk etmek zorunda kaldı. Haçlılar, büyük kayıplar vermelerine rağmen Anadolu'ya geçmeye ve bilâhare Kudüs'te bir krallık, Antakya ve Urfa'da birer kontluk kurmaya muvaffak oldular. Türklerin Haçlılarla uğraşmasından yararlanan Ermeniler de, Toroslar'da Kilikya Ermeni krallığını tesis ettiler.

Urfa Haçlı Kontluğu, İslâm diyarı içine bir kama gibi sokulmuş olup, hem Halep ile Musul'u hem de Anadolu ile Irak'ı birbirinden ayıran stratejik bir mevkiye bulunuyordu. Onun bu özel konumu, kontluğun Müslümanlar tarafından kesin bir biçimde ortadan kaldırılmasını lüzumlu kılıyordu. Herhalde bu düşüncelerle harekete geçen İmâdeddin Zengî, 24 Aralık 1144'te Urfa'yı fethetti¹. Urfa'nın düşmesi ve ayrıca diğer haçlı merkezlerinin de tehlike altına girmesi, Avrupa'da yeni bir haçlı seferini tahrik etti. Almanya İmparatoru III. Konrad ve Fransa Kralı VII. Lui haçlı ordularının başına geçtiler. Önden gelen Konrad'ın birlikleri, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud tarafından âdeta imha edilircesine yok edildi. Bunu haber alan Lui, kıyı bölgelerini takip ederek, Türk toprakları dışından Antalya'ya güçlkle varabilmiş ve oradan da yalnız varlıklı olanlar, deniz yoluyla Suriye sahillerine gidebilmişlerdir.

¹ Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1987, s.139 v.d.

Salâhaddin Eyyûbî'nin, 1187 Hıttîn Zaferi ile Kudüs'ü fethi üçüncü haçlı seferini başlattı. Bu sefer, Avrupa'nın çok sayıda kont, dük, baron ve krallarının katılmasıyla meşhurdur. Kara ve deniz yoluyla Filistin'e gelen Haçlılar Kudüs'ü alamadılar. Buna karşılık, iki yıl süren uzun bir kuşatmadan sonra, ancak Akka'yı geri alabildiler ².

Dördüncü haçlı seferi, amacından saparak, umulmadık biçimde İstanbul'da noktalanmış (1204) ve burada, 1261 yılına kadar devam edecek olan bir Lâtin Devleti vücut bulmuştur.

Eyyûbîlere karşı Filistin cephesinde bir başarı kazanamayan Haçlılar, beşinci seferlerini Nil'in Akdeniz'e dökülen ana kolu üzerindeki Dimyat şehrine yaptılar (1218). Denizden ve karadan kuşatılan Dimyat, 9 ay direnmesine rağmen sonunda emanla teslim oldu. Haçlılar, buradan Kahire üzerine yürüdülerse de tam bir yenilgiye uğradılar ve Dimyat'ı geri vermek zorunda kaldılar.

1228'de, altıncı haçlı seferine zoraki olarak çıkan Alman İmparatoru II. Friedrich, daha ziyade diplomasi yolunu tercih etmiştir. Onun müzakere yoluyla Eyyûbîlerden aldığı Kudüs, 10 yıldan fazla bir süre Hıristiyanların elinde kalmıştır.

Yedinci haçlı seferi, Kudüs'ü tekrar geri alan, Gazze'de Lâtin ordusunu yenen ve kutsal yerlerin denetimini ele geçiren Mısır Eyyûbîleri üzerine yapıldı. Seferi gerçekleştiren Fransa Kralı IX.Lui, kendisini dine adanmış samimî bir Hıristiyan olduğu için, haçlı zihniyetine sıkı sıkıya bağlıydı. O, 5 Haziran 1249'da Dimyat yakınlarında karaya asker çıkardı. Bu sırada hasta olan Sultan es-Salih Necmeddin Eyyûb, düşmana karşı koyma vazifesini komutanlarından Fahreddin'e havale etmişti. Fakat o, kralın karaya çıkmasına engel olamadığı gibi Dimyat'ı da savunmasız bırakarak geri çekildi. Askerlerin Dimyat'tan ayrıldığını gören halk da şehri terk etti. Halbuki aynı Dimyat, beşinci haçlı seferinde asker ve yiyecek bakımından şimdikinden daha zayıf olmasına rağmen düşmana uzun süre dayanabilmişti. Bir gün sonra şehri boşaltılmış gören kral, önce bunun bir tuzak olduğunu sandı. Fakat işin gerçek olduğu anlaşılınca, Haçlılar savaşmaksızın Dimyat'ı ele geçirdiler. Sultan buna çok içerledi ve başta Fahreddin olmak üzere Dimyat'ın düşmesinde

² Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, Çağ Yayınları, İstanbul 1987, s.131 v.d.; Fâyid Hammad Muhammed Âşûr, *el-Cihâdü'l-İslâmî fî Zıddi's-Salibiyyin fi'l- Asri'l-Eyyûbî*, I.Baskı, Kahire tsz., s.142 v.d.

ihmali görülen askerlere ağır sözler söyledi. Sultanın kendilerine kötülük yapacağından çekinen Memlûkler, öldürmek suretiyle ondan kurtulmak istediler. Fakat Fahreddin, sultanın hastalığının ölümcül olduğunu söyleyerek onlara biraz sabırlı olmalarını tavsiye etti³. Nitekim çok geçmeden sultanın hayatı, el-Mansûre Kalesi'nde, eceliyle ve fakat üzüntü içerisinde sona erdi (23 Kasım 1249).

Sultan, Hısn-ı Keyfâ'da bulunan oğlu Turanşah'ı veliâht bırakmış ve bu konuda ileri gelen emirlerden de söz almıştı⁴. Sultan öldüğünde, dirayetli bir kadın olan eşi Şecerü'd-dürr, bir yandan onun ölümünü gizlerken bir yandan da Turanşah'a haber gönderdi. Buna rağmen Haçlılar, es-Salih Necmeddin'in öldüğünü anladılar ve güneye doğru hızla inerek el-Mansûre karşısında karargâhlarını kurdular. Artık Müslümanlarla aralarında sadece Eşmum Gölü vardı⁵. Kralın kardeşi Robert d'Artois komutasında 1500 kişilik bir öncü haçlı birliği, gölün sığ sularını geçerek Mısır ordugâhına bir baskın düzenledi. Bu baskında Müslümanlardan Emir Fahreddin dahil pek çok kimse hayatını kaybetti. Fakat, el-Mansûre'ye kaçan Müslümanların arkasından şehre tedbirsizce dalan haçlı birliğinin kendisi de telef oldu. Zira içlerinde, daha sonra saltanata yükselecek olan Baybars'ın bulunduğu Memlûkler, şehrin dar sokaklarında Haçlıları tamamen kılıçtan geçirdiler⁶. Buna karşılık kralın ordusu hiçbir ciddî varlık gösteremedi. Lui, Eyyûbilerin saltanat değişikliğinden arzu ettiği şekilde yararlanamadı ve Turanşah, Şubat ayı sonuna doğru el-Mansûre'deki ordugâha geldi. Yeni sultan, derhal bazı tedbirler aldı. Bu meyanda haçlı ordusunun Dimyat'tan yardım görmelerini engelledi. Bu yüzden erzak sıkıntısı çekmeye başlayan kral, barış talebiyle sul-

³ el-Makrizî (Ahmed bin Ali), *Kitâbü's-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, yayına hazırlayan: Muhammed Mustafa Ziyâde, II.Baskı, Kahire 1957, C.I/2, s. 333-336; İbn İyâs, el-Makrizî'den farklı olarak, Sultanın el-Mansûre'ye vardığı vakit, Dimyat'tan izinsiz ayrılmış olan 50 kadar emiri bir günde katlettiğini yazar (Bedâiu'z-Zühûr fi Vekâii'd-Dühûr, Yayına hazırlayan: Muhammed Mustafa, Kahire 1982, C.I/1, s. 277-278); Said Abdülfettah Âşûr, el-Eyyûbiyyûn ve'l-Memâlik fi Mısır ve's-Şam, Kahire 1992, s. 127-130. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: R. Grousset, *Histoire des Croisades et du Royaume Franc de Jerusalem*, Paris 1934, C.III, s.426 v.d.

⁴ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 339. Makrizî'deki diğer bir rivayete göre Sultan, kendisinden sonrası için, aceleci ve basiretsiz olduğuna inandığı oğlu Turanşah'ı veliâht tayin etmediği gibi başka bir melik lehine de vasiyette bulunmamıştır. Aksine o, ülkesinin geleceğini Halife el-Musta'sım Billâh'ın takdirine bırakmıştır (bkz. a.g.e., C.I/2, s. 342; Ayrıca bkz., Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer (Târihu Ebü'l-Fidâ)*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1286, C.III, s. 188-189.

⁵ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 346-347.

⁶ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 349-350; Said Abdülfettah Âşûr, *el-Hareketü's-Salibiyye*, IV. Baskı, Kahire 1982, C.II, s. 1019.

tana elçiler göndermeye mecbur kaldı. Elçiler Dimyat'ı iade etmeyi, buna karşılık olarak da Kudüs'ün kendilerine verilmesini teklif ediyorlardı⁷.

Kral, anlaşma ümidini de yitirince 7 Nisan 1250'de, ordusuyla birlikte Dimyat'a hareket etti. Ancak onları izleyen Mısırlılar, Farskûr'a vardığında düşmanı her taraftan kuşatma altına aldılar. İki taraf arasında çıkan çatışmada Müslümanların insan kaybı 100 civarında olduğu halde, düşmanın kaybı 20 bin idi. Esirlerin sayısı ise on binleri buluyordu. Diğer bir ifade ile haçlı ordusu kayıtsız şartsız ve tamamen teslim alınmıştı. Kral ve kardeşi de esirler arasındaydı⁸. Bu savaşta Memlûkler ve özellikle Baybars, yine büyük kahramanlıklar gösterdiler.

Zaferden hemen sonra Turanşah, kazanılan başarıda büyük pay sahibi olan Memlûklere gereken ilgiyi göstermediği gibi, önemli makamları, yanında getirdiği adamlarıyla dolduruyordu. Bu yüzden Memlûklerin düzenlediği bir isyan sonucu 30 Nisan'da hayatını kaybetti⁹.

Turanşah'ın ölümü ile birlikte Eyyûbilerin Mısır'daki saltanatı son buldu. Memlûkler, Şecerü'd-dür'ün sultan, içlerinden biri olan İzzeddin Aybek'in ise ordu komutanı olmasına karar verdiler. Şecerü'd-dür'ün ilk işi haçlı meselesini bir sonuca bağlamak oldu. Yapılan görüşmeler sonunda esir Kral Lui ile bir anlaşmaya varıldı. Buna göre Haçlılar, Dimyat'ı Memlûklere iade ettikten başka kurtuluş fidyesi olarak tayin edilen 800 dinarın yarısını da peşin ödeyeceklerdi. Gerçekten kralın, şehri iade etmeleri hususunda, kendi adamlarına emirler göndermesi üzerine Müslümanlar şehri savaşız teslim aldılar. Böylece, tam 11 ay süren düşman işgali sona ermiş oldu. Öte yandan 400 bin dinarı temin ve teslim eden Lui, kardeşi ve sayıları 12 bin civarında olan diğer savaş esirleriyle birlikte salıverildi (7 Mayıs 1250)¹⁰.

⁷ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 353-354; S.A. Âşûr, *el-Hareketü's-Salibiyye*, C.II, s. 1022-1023; S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev.: Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1987, C.III, s. 229-230.

⁸ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 355-356; İbn İyâs, *Bedâi*, C.I/1, s. 280-281; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 230; S.A. Âşûr, *el-Hareketü's-Salibiyye*, C.II, s. 1023-1024.

⁹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 359-360; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.III, s.190; S.A. Âşûr, *el-Eyyûbiyyûn*, s.180-182.

¹⁰ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 362-363; Kâzım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1987, C.VI, s. 441; S.A. Âşûr, *el-Eyyûbiyyûn*, s.184. el-Makrîzî, Lui'nin hanımının da savaş esirleri arasında olduğunu ve kralla birlikte serbest bırakıldığını yazıyor. Fakat kraliçenin Dimyat'tan ayrılmadığı ve hatta el-Mansûre yenilgisinden sonra eşinin kurtarılması yolunda büyük fedakârlıklarda bulunduğu dair ayrıntılı bilgiler mevcuttur (bkz. S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 231-232).

Adamlarıyla birlikte, deniz yoluyla Akka'ya giden Lui, burada isteyen herkesin ülkesine dönebileceğini ilân etti. Kendisi ise 1400 kişi ile orada kaldı. Öte yandan yenice kurulmuş olan Memlûk Devleti'yle, bu devleti tanımayıp Dımaşk'ta saltanatını ilân eden Eyyübî meliklerinden Haleb hâkimi en-Nâsır Yusuf arasında mücadele ve rekabet başlamıştı. Bu arada en-Nâsır Akka'ya elçi gönderip, Frank yardımına karşılık Kudüs'ü onlara bırakacağını imâ etti. Bunun üzerine Kral Lui, Sultan Aybek'e bir elçi gönderdi ve esirler meselesi çözülmediği takdirde en-Nâsır ile ittifak edeceğini bildirdi. Cepheyi genişletmek istemeyen Aybek, ilk plânda, 1244 Gazze Savaşı'nda esir düşmüş 3000 haçlı askerini 300 Müslüman esire karşılık olarak serbest bıraktı¹¹. Daha sonra kral, Aybek'le anlaşarak, hâlâ Mısır'da esir bulunan 10 bin kadar adamını tamamen ve fidye ödemeksizin esaretten kurtardı (M. 1252). Bundan bir yıl sonra Halife Musta'sım'ın arabuluculuğu sayesinde Aybek ve en-Nâsır arasında bir barış imzalandı. Kral Lui ise, zayıflayan durumunu İlhanlılarla temasa geçerek takviye etmeyi denedi. Ancak, bundan bir netice alamadı ve 1254 Nisanında ülkesine dönmek üzere Suriye'den ayrıldı¹².

Aynı Lui, sekizinci haçlı seferi dolayısıyla, 1270 Temmuzunda Tunus'un Kartaca sahiline de bir çıkartma yaptı. Yanında 6000 atlı ve 30 bin piyade vardı. Bir süre şehrin muhasarası ile vakit geçirdi. Fakat, bu sırada ülkede kıtlık ve salgın hastalık hüküm sürüyordu. Hastalık, kralın ordusuna da sirayet ederek yayılmaya başladı. Bizzat kralın kendisi hastalığa yakalandı ve kurtulamadan öldü. Adamları ise, Tunus Meliki Muhammed el-Mustansır ile anlaşarak geri döndüler¹³. Böylece Lui'nin, hayatına mal olan bu ikinci seferi de tam bir başarısızlıkla sona ermiş oldu.

Bir yıllık saltanatı sırasında, bütün mesaisini Moğollarla yapacağı savaşın hazırlıklarına harcayan Memlûk Sultanı Kutuz, savaştan önce onların ikmal yollarını kesmek istiyordu. Bunun için de Akkalıların arazisinden geçmesi gerekiyordu. Dolayısıyla sultanın Haçlılarla iyi geçinmesi işini kolaylaştıracaktı. Nitekim, 1260 yazında Akka'ya vardığında Haçlılar onu hediyelerle karşılamışlar, o da onlara çok iyi davranmıştı. Ayrıca Akkalılardan, Memlûk-Moğol mücadelesinde tarafsız kalacaklarına dair söz aldı. Eğer Haçlılardan

¹¹ S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 234-235.

¹² S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 235 v.d.; K.Y. Koprıman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", s. 462-463; S.A. Âşûr, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 188.

¹³ el-Makrizî, *es-Sûlûk*, C.I/2, s. 364-365; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 249.

bir kişi bile, kendilerini arkadan vurmaya kalkışacak olursa, geriye dönüp Moğollardan önce onlarla savaşacağı tehdidinde bulundu¹⁴.

A. Baybars Zamanında Memlûk-Haçlı Münasebetleri

Aynu-Calût Zaferi'ni müteakip, aralarındaki bir ihtilâftan dolayı Kutuz'u ortadan kaldırarak sultan olan Baybars'ın dış düşmanlarının başında Moğollar, Haçlılar ve Ermeniler geliyordu. Ayrıca, bunların her zaman için ortak hareket etme ihtimalleri de vardı.

Aynu-Calût'ta Moğolları yenen Memlûkler, bu sayede hem yeni devletlerini tehdit eden en büyük tehlikeyi durdurmuşlar, hem de Mısır ve Suriye'de kesin olarak Eyyûbilerin Haçlılara karşı sürdürdükleri cihadın takipçisi olma vazifesini üstlenmişlerdir. Kader, bunu gerçekleştirme fırsatını Kutuz'a vermedi. Fakat, halefi Baybars bu siyasetin kaidelerini vazetmiş ve Haçlılara karşı çok büyük başarılar kazanmıştır¹⁵.

1260 yılı sonlarına doğru Yafa ve Beyrut'tan gelen Frenk elçileri, ileri sürdükleri bazı şartlarla barış istediler. Fakat sultan, bu elçilere hiç önem vermedi. Aksine Nablus'taki haçlı esirlerin, yapı işlerinde çalıştırılmak üzere Dımaşk'a naklini emretti. Dahası Emîr Cemâleddin, bunların üzerine bir yağma seferi düzenledi¹⁶.

Frenkler, yürürlükteki anlaşmaya uymadıkları için, 1263 yılı baharında, Suriye'deki nâiblerden Baybars'a şikâyet mektupları gelmeye başladı. Bunun üzerine Baybars, olay yerine bizzat giderek meseleye el koydu. Bu defa Frenkler sultandan özür dilemeye başladılar. Yafa ve Arsuf hâkimleri, hediyeleriyle birlikte gelerek Baybars'ın huzuruna çıktılar. Sultan bunların hediyelerini kabul ettikten sonra, mallarına ve canlarına ilişilmemesi için ilgililere emirler verdi¹⁷.

Öte yandan şövalye tarikatlarının temsilcilerini huzuruna davet etti. Bilâhare işledikleri kötülükleri yüzlerine karşı sayıp döktükten sonra¹⁸ Emîr

¹⁴ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 430; S.A. Âşûr, *el-Eyyûbiyyûn*, s. 197-198.

¹⁵ K.Y. Koprıman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", s.463.

¹⁶ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 463-464, dipnot 2; S.A. Âşûr, *el-Hareketü's-Salibiyye*, C.II, s. 1089.

¹⁷ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 483-484, dipnot 4.

¹⁸ el-Makrîzî, sultanın onlar hakkında yaptığı suçlamaları uzun uzun anlatıyor (*es-Sülûk*, C.I/2, s.484-487).

Alâeddin Baybars'ı, Nâsıra Kilisesi'ni yıkmakla görevlendirdi. Adı geçen Emîr, Hıristiyanların en eski ve en büyük mabedlerinden biri olan bu binayı yerle bir etti. Baybars ayrıca, komutanlarından Emîr Bedreddin Aydemir'i askerinin başında Akka'ya gönderdi. Memlûkler, şehrin varoşlarına kadar gidecek pek çok ganimetle geri döndüler. Ardından Baybars Akka'yı bizzat kuşattı. Fakat, şiddetli çarpışmalara ve verilen zararlara rağmen şehri düşürmek mümkün olmadı.

1265 yılı başında, Moğolların el-Bîre (Birecik)'yi kuşattıkları haberini alır almaz, sultan, buraya Kahire'den çok sayıda asker yolladı. Kendisi ise 25 Ocak'ta büyük bir ordu ile yola çıktı. Çok geçmeden Moğolların el-Bîre'den ayrıldıkları haberini aldı. Fakat geri dönmedi ve bu vesileyle Kaysâriye üzerine yürüdü. 5 Mart'ta şehri savaşıyla teslim aldı. Buradan 16 Mart'ta kendisi Aslis'e giderken komutanlarından bir kısmını Hayfa'ya gönderdi. Hayfa'daki Frenkler, vaziyeti önceden öğrenip burayı terk ettikleri için savunmasız kalan şehir ve kale kolayca zapt ve tahrip edildi. Buna karşılık sultan, Aslis'i almadan Kaysâriye'ye geri dönmek zorunda kaldı. 19 Mart'ta aniden Arsuf'a yöneldi. Bir aydan fazla devam eden ve bütün kuşatma tekniklerinin kullanıldığı şiddetli bir muhasara sonunda surlardan birinde bir gedik açıldı. 26 Nisan'da yapılan genel taarruz sonunda Müslümanlar şehre girmeye başladılar. Birkaç gün içerisinde Arsuf tamamen teslim oldu. Esir alınanların sayısı binleri buluyordu. Sultan, bu esirlere kaleyi kendi elleriyle yıktı¹⁹. Sıra artık Akka'ya gelmişti. Fakat buradaki garnizon, kısa süre önce Kıbrıs'tan takviye almış olduğu için şimdilik şartlar buna elverişli değildi. Bunun için sultan, Arsuf'tan 11 Mayıs'ta ayrıldıktan sonra Gazze yoluyla Kahire'ye döndü.

Sultan, 1266 yılı Mayıs'ında, Kahire'den tekrar ayrıldıktan sonra Aynu-Calût'a vardı. Buradan, askerlerinden bir kısmını, ayrı birlikler halinde keşif seferlerine gönderdi. Bu birlikler, Frenk bölgelerinde çeşitli yağma hareketlerinde bulundular ve hatta bazı küçük kaleleri zapt ve tahrip ettiler. Bundan maksat, herhalde bir yandan düşmanı yıpratmak bir yandan da asıl ordunun hedefini gizlemek olmalıdır. Nitekim, önce Sûr kentinin Akka cihetine inen Sultan Baybars, birdenbire doğuya hareket ederek 13 Haziran'da Safed'i kuşatma altına aldı. Bu uğurda Dımaşk'tan büyük mancınıklar getirtti. Ne var ki kale çok müstahkemdi. Bu yüzden şehir 7, 13 ve 19 Temmuz tarihlerinde

¹⁹ el-Makrizî, es-Sülûk, C.I/2, s. 526-530; Gaston Wiet, *Histoire de la Nation Égyptienne*, Paris 1926, C.IV, s.416; R. Grousset, *Histoire des Croisades*, C.III, s. 624-626.

gerçekleştirilen genel taarruzlar ve şiddetli çarpışmalardan sonra, ancak eman ile teslim alınabildi. Yapılan teslim anlaşmasına göre kaledeki şövalyeler, ayrılırken yanlarında silâh ve değerli eşya götürmeyecekler ve kaleye hiçbir şekilde zarar vermeyeceklerdi. Fakat kalenin teslim alınması sırasında, bazı Frenklerin anlaşma şartlarına uymadıkları anlaşılınca, rivayete göre iki kişi hariç bütün savaşçılar katledildiler²⁰.

Daha sonra Şam'a giden Baybars, oradan, Frenklerin ve Moğolların mütefiki olarak gördüğü Küçük Ermenistan üzerine bir ordu gönderdi. Ermeniler, bu darbeden sonra bir daha bellerini doğrultamadılar. Bu arada Sultan Baybars, Humus ile Dimaşk arasında bulunan ve sakinleri tamamen Hıristiyan olan Kara Kasabası üzerine bir askerî birlik gönderdi. Çünkü, bu kasabanın Frenklerle yakın temas halinde olduğu iddia ediliyordu. Bu sebeple adı geçen kasaba zaptedilmiş ve kilisesi camiye çevrilmiştir. Üzerine konan Baybars kitabesi, günümüzde dahi bu seferin hatırasını yaşatmaktadır²¹. Yine bu sefer sırasında Baybars, Sûr yakınındaki Hüneyn ve Tibnin (Toron) yerleşim merkezlerini kolayca ele geçirdi ve nihayet Mısır yolu üzerindeki Remle'yi de ülkesine katarak 30 Kasım'da Kahire'ye döndü²².

Sultanın Mısır'daki ikameti bu kez de fazla sürmedi. 25 Mart 1267'de Suriye'ye giderek, vaktini daha ziyade Safed Kalesi'ndeki savunma tedbirlerini tamamlamakla geçirdi. Bu arada Akka üzerine yaptığı bir baskınla çok sayıda düşman askerini katl ve çevreyi tahrip etti. Haziran ayında, barışın devam etmesi isteğiyle Sûr'dan Frenk elçileri geldiler. Bu şehirle 10 yıllık bir barış yapıldı. Aynı şekilde Hospitalier şövalyeleri de Hisnü'l-Ekrâd ve Merkab kaleleri için barış istemeye geldiler. Onlarla da 10 yıl 10 ay ve 10 gün süreyle bir anlaşma yapıldı²³.

²⁰ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 544-547; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, Kahire tsz., C.VII, s.138-139; Mufaddal İbn Ebi'l-Fedâil, *en-Nehcü's-Sedid ve'd-Dürrü'l-Ferid fi mâ Ba'de Târîhi İbni'l-Amîd (Histoire des Sultans Mamlouks)*, Yayınlayan: E. Blochet, C.I, s.147-149; G. Wiet, *Histoire de la Nation Égyptienne*, C.IV, s.416-417; R. Grousset, *Histoire des Croisades*, C.III, s. 626-628; S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 272-273.

²¹ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.4; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VII, s.140; G. Wiet, *Histoire de la Nation Égyptienne*, C.IV, s.417.

²² el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 550.

²³ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 558-560; G. Wiet, *Histoire de la Nation Égyptienne*, C.IV, s.418-419.

Baybars, 1268 yılı Şubatında tekrar Kahire'den ayrıldı. Memlûk ordusu 7 Mart'ta Yafa önünde görüldü ve aynı gün şehir zaptedildi. Ahşap ve mermer malzemeler, Baybars'ın yaptırmakta olduğu camide kullanılmak üzere Kahire'ye götürüldü²⁴. Emanla teslim olan halkın, gemilerle Akka'ya gitmesine izin verildi²⁵. Sultanın yeni hedefi Şakif (Beaufort) Kalesi'ydi. 4 Nisan'da başlayan ve 26 mancınığın kullanıldığı kuşatma sonunda kale zaptedildi. Erkekleri esir alındı; kadınları ve çocukları ise kendi istekleriyle Sûr'a gittiler. Askerî ve idarî alanda gerekli bazı düzenlemeler yaptıktan sonra Şakif'ten ayrılan Baybars, birkaç gün sonra Trablus önünde görüldü. Ancak, burada fazla zaman harcamadı. Verdiği zarar ve aldığı ganimetlerle yetinip kuzeye doğru yoluna devam etti. Bu arada Safita ve Antartus'taki şövalyeler, yanlarındaki 300 Müslüman esiri serbest bırakarak elçileriyle birlikte sultana gönderdiler. Sultan bundan memnun oldu ve onlara dokunmadan kuzeye doğru çıktı. Humus üzerinden Hama'ya vardı. Bu sırada kimse onun gerçek niyetini bilmiyordu. Burada ordusunu üç kola ayırdı. Kendisi, ana kolla doğrudan Antakya'ya yürürken, diğer iki koldan birini Süveydiye Limanı, diğerini Derbsak Kalesi'ne göndermek suretiyle şehrin ikmal yollarını kapattı. 15 Mayıs 1268'de kuşatma başladı. Şehrin eman talebi kabul olunmayıp üç gün sonra hücumla ele geçirildi. Alınan esir ve ganimetin haddi hesabı yoktu. Rivayete göre payına esir düşmeyen kimse kalmamıştı. Adeta küçük bir tepe oluşturan altın ve gümüşler ise taslarla bölüştürüldü. Bilâhare o civarda bulunan küçük çaptaki bazı kaleler fazla direnmeden sultanın adamlarına teslim oldular²⁶. Antakya'yı kaybeden Templier şövalyelerinin elinde şimdi sadece her yerle bağlantıları kesilmiş Lâzkiye Şehri ile Kusayr Kalesi kalmıştı ki bunlardan Kusayr, yine Sultan Baybars tarafından 1275 yılında alınmıştır²⁷.

Haçlıların doğuda kurdukları prensliklerden birincisi Urfa, ikincisi ise Antakya idi. Bu bakımdan Antakya'nın Müslümanlar tarafından fethi çok önemli bir hadisedir. Zira bu durum, Haçlılara, kurdukları binanın çökmekte olduğunu gösteren yeni bir delildir²⁸.

²⁴ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 564-565; R. Grousset, *Histoire des Croisades*, C.III, s. 639.

²⁵ İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VII, s.142.

²⁶ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 565-568; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VII, s.142-144; Mufaddal, *en-Nehcû's-Sedîd*, C.I, s.165-167; Claude Cahen, *La Syrie du Nord à l'Époque des Croisades et la Principauté Franque d'Antioche*, Paris 1940, s.716; S.A. Âşûr, *el-Hareketü's-Salîbiyye*, C.II, s.1094-1095.

²⁷ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 620.

²⁸ K.Y. Koprıman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", s.465.

Sultan, Antakya'da bulunduğu süre zarfında küçük Ermenistan (Kilikya Ermeni Krallığı)'la bir anlaşma imzaladı. Buna göre Ermeniler, daha önce Müslümanlardan aldıkları yerlerden Behisni ve Derbsak gibi bazı kaleleri iade edecekler, buna karşılık sultan, iki yıl önce düzenlediği seferde esir aldığı Ermeni veliahdı III.Leon'u serbest bırakacaktı²⁹.

Antakya'da işini bitiren sultan, Şeyzer, Hama ve Humus üzerinden Dımaşk'a döndü (9 Haziran 1268). Bir süre sonra Akka nâibi III. Hugue'den ateşkes talebiyle elçiler geldi. Sanki Akkahlılar, Lâtin Devleti'nin yıkıntıları arasında kendileri için yaşama imkânı arıyorlardı. Şu şartlarla bir anlaşmaya varıldı: Hayfa, üç köyü ile birlikte Frenklere ait olacaktır. Akka ile ona bağlı bütün bölgeler ve özellikle Kirmil, taraflar arasında paylaşılacaktır. Sayda'ya kadar uzanan bölgedeki ova Hıristiyanların, dağlık kesim ise Müslümanların mülkiyetinde kalacaktır. Söz konusu anlaşma 10 yıl sürecektir. Bundan sonra Baybars Suriye'de daha fazla kalmamış ve 30 Temmuz'da Kahire'ye dönmüştür³⁰.

Yukarıdaki anlaşma şartlarının ne ölçüde uygulandığını bilemiyoruz. Ancak, bir haçlı donanmasının Akka'ya asker çıkarması üzerine, Baybars'ın şehir varoşlarına kadar gidip düşmana büyük zararlar verdiği malumdur. Sekizinci haçlı seferinin kahramanlarından biri olan IX.Lui'nin Tunus'a asker çıkardığını ve orada vefat ettiğini daha önce belirtmiştik. Yine bu uğurda Aragon'dan denize açılan büyük bir donanma ise fırtınaya yakalanmış ve gemilerden çoğu geri dönmek zorunda kalmıştı. Akka'ya ulaşabilenler de Baybars'a karşı bir şey yapamayacaklarını anlayınca elleri boş olarak geri dönmüşlerdir³¹.

Sekizinci haçlı seferinin tam bir hüsrana sona ermesi Sultan Baybars'a rahat bir nefes aldırdı. Artık, yarım bıraktığı fetih hareketlerine, kaldığı yerden devam edebilirdi. Nitekim onun, 26 Ocak 1271'de oğlu el-Melikü's-Salih ile birlikte bu amaçla Suriye'ye hareket ettiğini görüyoruz. Dımaşk'ta ordusunu iki ana gruba ayırarak Cebele, Lâzkiye, Merkab, Arka, Merakiyye, Kuley'at, Safita, Mecdel ve Antartus gibi kaleler üzerine baskınlar düzenlemeye

²⁹ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 568-569; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.5; G. Wiet, *Histoire de la Nation Égyptienne*, C.IV, s.420.

³⁰ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 570-571; G. Wiet, *Histoire de la Nation Égyptienne*, C.IV, s.420.

³¹ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 584-588; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 281; S.A. Âşûr, *el-Hareketü's-Salibiyye*, C.II, s.1096-1097.

karar verdi³². İşe Safita'dan başladı. Burayı Templierlerin elinden zorla aldı. Kaleden indirdiği kişilerin sayısı, kadınlar ve çocuklar hariç olmak üzere 700 idi³³. Bu arada oğlu el-Melikü's-Salih, ordusunu, Hospitalier şövalyelerinin elindeki Kal'atü'l-Hısn önüne indirdi (3 Mart 1271). Üç kat surla çevrili bulunan kalenin etrafına mancınıklar kuruldu. Şiddetli çarpışmalardan sonra, surlar birer birer zaptedildi ve nihayet 6 Nisan Salı günü, kalenin tamamını emanla bizzat teslim aldı. Sultan Baybars, fetihten sonra, şövalyelerin Trablus'a gitmelerine izin verdi. Harap olan kalenin tamiriyle Emir Aybek el-Efrem'i görevlendirdi. Ayrıca, buraya birer kadı ve nâib tayin etti. Cuma gününe kadar gerekli düzenlemeleri yapıp, namazı da eda ettikten sonra buradan ayrıldı. Kal'atü'l-Hısn'ın düştüğünü öğrenen Antartus Templier şövalyelerinin reisi Sultan Baybars'tan barış istedi ve ona Antartus'un anahtarlarını gönderdi. Bunun üzerine sultan, Antartus'tan toplanan gelirin, taraflar arasında ikiye bölüşülmesi şartıyla barışa razı oldu. Buna ilâve olarak bir nâibini orada görevlendirdi. Çok geçmeden Merkab Kalesi de aynı şartla bir anlaşma yapmaya razı oldu. Yapılan bu anlaşmanın süresi 10 yıl, 10 ay ve 10 gündü³⁴.

4 Mayıs Pazartesi günü, Hospitalier şövalyelerinin hâkimiyetinde olup Trablus'un kuzeyinde bulunan Akkar Kalesi kuşatma altına alındı. Ertesi gün kurulan mancınıklar, içeridekiler eman dileyinceye kadar çalıştırıldı. Sonunda şövalyeler, canlarına dokunulmayıp Trablus'a girmelerine izin verilmesi şartıyla teslim oldular (12 Mayıs 1271). Baybars'ı, bundan dört gün sonra Trablus önünde görüyoruz. Trablus hâkimi Bohemond'un sulh talebinde bulunması üzerine sultan, gönderdiği iki adamı ile ona barış şartlarını bildirdi. İleri sürülen şartları ağır bulan Bohemond, kaleye kapanarak savaşımaya karar verdi. Bu sırada sultan, kuşatma aletlerini yerleştirmişti. Çatışma başlamadan önce gerçekleştirilen ikinci bir elçi teatisi anlaşmaya imkân sağladı³⁵. Zira tam bu sırada İngiltere veliht prensi Edvard'ın 30 kişilik takviye kuvvetiyle Akka'ya geldiği duyuldu. Baybars'ın, ikinci görüşmede barışı benimsemesinde bu yeni durumun herhalde büyük tesiri olmuştur³⁶. Varılan anlaşmaya göre Akka ve Cebele, çevresiyle birlikte Trablus hâkiminde kaldı.

³² İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VII, s.150; Mufaddal, *en-Nehcü's-Sedîd*, C.I, s.184-185.

³³ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 590; R.Grousset, *Histoire des Croisades*, C.III, s.654.

³⁴ İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VII, s.151; el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s.590-591.

³⁵ İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VII, s.151-152.

³⁶ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s.592-593; G.Wiet, *Histoire de La Nation Egyptienne*, C.IV, s.422; R.Grousset, *Histoire des Croisades*, C.III, s.657; K.Y. Kopruman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", s.466.

Buna karşılık Trablus hâkimi, sultanın bu son seferi sırasında yaptığı fetihleri kabul ediyordu. Anlaşma süresi ise çoğu zaman olduğu gibi 10 yıl, 10 ay, 10 gündür.

Baybars, bundan sonra 23 Mayıs 1271'de İsmaililerden Uleyka Kalesi'ni alarak Dimaşk üzerinden batıya yöneldi. Bu arada yol üzerinde bulunan Karin (Montfort) Kalesi'ni kuşattı. Bu kale, müntesipleri Almanlar olan Töton tarikatı şövalyelerinin elinde bulunuyordu. Kale bir haftalık kuşatma sonunda, 12 Haziran'da emanla teslim oldu. Bu fetihle birlikte, hâlâ Frenklerin elinde bulunan bütün kaleler, yalnız sahile münhasır kaldı³⁷. Artık onların, iç kesimlerde bir tek kaleleri bile yoktu.

Sultan, Karin'den sonra Akka'yı sıkıştırmaya başladı. Bir yandan da Kıbrıs Kralı III.Hugue'ün, Akka'ya yardım etmek üzere adadan ayrıldığını haber alınca, bu ada üzerine 17 savaş gemisinden oluşan bir donanma gönderdi. Ne var ki bu donanma, düşmandan önce fırtınaya yenik düşmüştür. Zira bu yüzden 11 gemi kontrolden çıkarak Kıbrıs'ın Limasol sahillerinde karaya oturdu. İçinde bulunan 1800 tayfa ise esir düştü³⁸. Bu arada Sûr hâkimi John de Monfort'dan barış isteğiyle elçiler geldi. Yapılan müzakereler sonunda bir barış imzalandı. Buna göre Sûr'a bağlı beldelerden 10'u John'da, 5'i sultanda kalacak, diğerlerinde ise taraflar ortak hâkimiyet süreceklerdi³⁹.

Kıbrıs yenilgisine çok üzülen sultan, derhal yeni bir donanmanın inşası için gerekli tedbirleri aldıysa da bundan bir netice çıkmadı. Çünkü, sonraki yıllarda Ermeni ve Moğol meselesine öncelik verecek olan sultan, 21 Nisan 1272'de Akkahılarla 10 yıl 10 ay ve 10 gün süreli bir barış yaptı⁴⁰.

B. Kalavun Zamanında Memlûk-Haçlı Münasebetleri

Moğollar, Kalavun'un ilk yıllarında, Memlûklerin kendi aralarında düşükleri ihtilâftan ve bu meyanda Suriye'de bağımsızlık davası güden Emir Şemseddin Sungur'un yardım isteğinde bulunmasından yararlanarak, 1280 yılının sonbaharında Suriye'ye girdiler. Haleb, Antep, Bagras ve Derbsak'ı is-

³⁷ Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.7; el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s.593; R.Grousset, *Histoire des Croisades*, C.III, s.658; S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.284.

³⁸ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 593-594 ve dipnot 6; İbn Tagrıbirdi, *en-Nücûm*, C.VII, s.154.

³⁹ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 595.

⁴⁰ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 601.

tilâ ederek yağma ve talanda bulundular. Ancak, Emîr Sungur'un kendile-riyle ortak hareket etmekten vazgeçmesi üzerine istilâ ettikleri yerlerde fazla eğlenmeksizin aldıkları ganimetlerle birlikte ülkelerine geri döndüler (20 Kasım 1280)⁴¹.

Sultan Kalavun'u uğraştıran önemli dış gâilelerden biri de Haçlılar meselesidir. Sultan Baybars, Haçlılar karşısında her ne kadar önemli başarılar kazanmışsa da ömrü, onları Suriye'den tamamen atmaya yetmemiştir. Nitekim o öldüğü vakit Haçlılar, Trablus ve Akka dahil olmak üzere, Suriye sahil bölgelerinden çoğunu ellerinde bulunduruyorlardı. Ayrıca, Memlûklere karşı fırsat buldukça Moğollarla birlikte hareket ediyorlardı. Gerçekten Moğolların, 1280 Eylülünde Suriye'ye gerçekleştirdiklerini söylediğimiz sefer sırasında Merkab Kalesi'ndeki Hospitalier şövalyeleri de, Bukey'a'ya, bol ganimet elde ettikleri bir akın yapmışlar, ayrıca dönüşlerinde kendilerini durdurmak üzere gönderilmiş olan bir Müslüman ordusunu bozguna uğratmışlardır⁴². Herhalde bu yüzden olsa gerek, ümerâdan Hısnü'l-Ekrâd⁴³ nâibi Seyfeddin Balaban et-Tabbâhî'nin bu kale üzerine bir baskın yapmak için sultandan izin istediği ve sultanın da onu bu işle görevlendirdiği biliniyor. Savaş hazırlığını tamamlayan Balaban Merkab üzerine yürüdü ise de Müslümanlar yine mağlûp oldular. Kaleden inen şövalyeler, Müslümalardan bir kısmını esir veya katlettiler⁴⁴. İbnü Ebi'l-Fedâil, Müslümanların verdiği insan kaybının 200 kişi civarında olduğunu belirtmektedir⁴⁵.

Bu yenilgileri hazmedemeyen Kalavun, Haçlılara karşı bizzat sefere çıkmaya karar verdi ve 1281 yılının ilkbaharında, yerine oğlu el-Melikü's-Sâlih Ali'yi veliahd olarak bırakıktan sonra Kahire'den çıkarak bir süre Matariyye civarında vakit geçirdi. Daha sonra yoluna devamla Ravhâ'ya⁴⁶ vardığında, Akka'dan haçlı elçileri gelerek sultandan barış talebinde bulundular. Bu sı-

⁴¹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 682; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VII, s.298-300.

⁴² S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.331-332.

⁴³ Asıl adı Hısnü's-Safh (Yamaç kalesi) olan ve günümüzde pekiştirme ile Kal'atü'l-Hısn denilen bu yer, Lübnan'ın kuzeyinde el-Bukay'a yaylasında bulunmaktadır. Haçlı seferleri sırasında XII. yüzyıl başlarında Antakyalı Tankred tarafından zaptedilen kale bir süre sonra Saint-Jean şövalyelerine teslim edildi. 1271'de Sultan Baybars tarafından geri alınan Hısnü'l-Ekrâd, Osmanlılar zamanında bir kaza merkezi idi (Daha fazla bilgi için bkz. İA, Hısnü'l-Ekrâd maddesi).

⁴⁴ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.14; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/2, s. 684.

⁴⁵ Mufaddal, *en-Nehcû's-Sedîd*, C.II, s.320-321.

⁴⁶ Ravhâ: Filistin sahilinde bulunan bir mıntuka.

rada sultan, Moğolların yeni bir akına hazırlandığı haberini aldığı için cepheyi genişletmek istemedi ve Haçlılarla ilişkilerini iyileştirmeye karar verdi. Bu maksatla ilk önce, Baybars'ın daha evvel Hospitalier şövalyeleriyle yapmış olduğu anlaşmayı yeniledi ve Hospitalierlerin büyük üstadı Nicolaus Lorgne ile 3 Mayıs 1281 tarihinden itibaren 10 yıl, 10 ay ve 10 gün süreli bir barış imzaladı. Yine çok geçmeden, 16 Temmuz 1281'de Trablus kontu VII.Bohemond'la da buna benzer bir anlaşma imzalamıştır⁴⁷. Bu ikinci anlaşmanın maddeleri özet olarak şunlardan ibarettir:

1. Sultan Kalavun ve oğlu Ali ile Trablus kontu arasında on yıl süreli bir anlaşma yapılmıştır.

2. Sultanın ve Trablus kontunun nâibleri Lâzkiye şehrinde oturacak ve toplanacak olan vergi ve hâsılat yarı yarıya pay edilecektir.

3. Trablus kontu, kendi oturduğu şehrin dışında kalan, fakat barışa dahil olan yerlerin hiçbirinde, herhangi bir kale veya sığınak bina etmeyecektir. Buna karşılık sultan da barış bölgesine komşu olan hâkimiyet bölgelerinde yeni kaleler inşa etmeyecektir.

4. Taraflara ait gemilerden biri diğerinden emin olacaktır.

5. Bu barış, her iki taraf hükümdarlarından birinin ölümü veya herhangi bir suretle iktidarda bir değişikliğin meydana gelmesi ile sona ermeyecektir⁴⁸.

Kalavun, yine bu sıralarda, maiyetindeki bazı kişilerin kendisine karşı bir suikast hazırlığı içinde buldukları haberini aldı. Akka'daki Frenkler de, sultana mektup göndererek, bazı kişilerin kendileriyle bu hususta yazıştıklarını, fakat onlara iltifat etmediklerini bildirdiler. Neticede Emîr Güvendik'in başını çektiği kişilerden oluşan suikastçılar tam zamanında yakalandılar ve suçlarını itiraf ettikten sonra öldürülmek suretiyle cezalandırıldılar⁴⁹.

Bundan sonra Kalavun, 50 bin kişilik ordusuyla Dimaşk'a hareket etti. Zira Moğolların, 1281 sonbaharında tekrar Suriye üzerine yürüdükleri haberi gelmişti. İki taraf orduları Humus önünde karşılaştılar. Yapılan savaşta⁵⁰ Moğollar çekilmek zorunda kaldılar. Bir süre sonra Kalavun, muhtemel bir

⁴⁷ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/3, s. 684-685; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VII, s.300.

⁴⁸ Muhammed Cemâleddin Sürûr, *Devletü Benî Kalâvun fî Mısır*, Kahire 1947, s.233; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/3, s. 975-977, Ek 6.

⁴⁹ Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.15; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/3, s. 685-686.

⁵⁰ Bu savaş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.15-16; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/3, s. 691-695.

Moğol-Haçlı ittifakını önleyebilmek için, Akka ile süresi bitmiş olan 10 yıllık anlaşmayı uzatmak istedi. Gerçekten, Akka hâkimi olan Sicilya Kralı Charles d'Anjou'nun buradaki nâibi Eude Poilechien ile 3 Temmuz 1283'te yeni bir anlaşma imzalandı. İbnü'l-Furat bu anlaşmanın maddelerini bütün ayrıntılarıyla vermiş ve yapılan anlaşmaya tarafların bağlı kalacaklarına dair ettikleri yemin metinlerini de buna ilâve etmiştir⁵¹. Söz konusu anlaşmanın önemli maddeleri özet olarak şunlardır:

1. Sultan Kalavun ve oğlu Alâeddin Ali ile Akka, Sayda, Aslis ve buralara bağlı yerlerin hâkimleri arasında 3 Haziran 1283'ten itibaren 10 yıl, 10 ay ve 10 günlük bir anlaşma imzalanmıştır.

2. Sultana bağlı reâya ile ülkesi tüccarları, Akka şehrine ve anlaşmaya dahil olan diğer sahil beldelerine gidiş-dönüşleri sırasında, hem kendilerinin hem de maiyetlerinin güvenliği bakımından emin olacaklardır.

3. Barışa dahil olan Akka'yı ve diğer sahil beldelerini vatan edinmek isteyen Frenkler, herhangi bir şekilde sultanın ve oğlunun topraklarına ve reâyasına saldırmayacaklardır. Aynı şekilde bütün Akka toprakları ve anlaşmada belirtilen bölgeler de: sultanın kendisi, oğlu, askerleri ve reâyasından yana emniyette olacaklardır.

4. Frenkler, Akka, Aslis ve Sayda hariç diğer yerlerde herhangi bir sur, kale veya burç yenilemeyecekler ve yenisini de inşa etmeyeceklerdir.

5. Sultana ve oğluna tâbi yerlerin birinden herhangi bir kimse, Akka'ya ve anlaşmada belirtilmiş olan sahil beldelerinden birine kaçır ve Hıristiyanlığa girecek olursa, kendisine eman verilecek, yanında getirdiği şeyler ise sultana iade edilecektir. Aynı şekilde Akka ve sahil beldelerinin birinden İslâma girmek kasdıyla birisi gelir ve kendi iradesiyle Müslüman olursa, yanında getirdiği mallar geri verilir. Şayet İslâma girmeyecek olursa, eman alındıktan sonra kendisi Akka'ya bağlı yerlerin hâkimlerine iade edilir.

6. Şâyet Akka'da ve barışa dahil olan sahil beldelerinde, Müslüman tüccarlardan birinin yanında silâh gibi yasak bir şey bulunursa o şey, satın aldığı kimseye geri verilir. Parası ise tüccara iade edilir. Aynı şekilde Frenk tüccarlarından biri Akka veya barışa dahil kıyı bölgelerinin birinden İslâm topraklarına geçer ve yanında yasaklanmış mallardan biri bulunursa o şey, onu sa-

⁵¹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/3, s. 985-997, Ek 8; M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalâvun*, s. 233-238.

tan kimseye, parası ise tüccara iade edilir. Tarafların, kendi tebaasından, yasak madde ile karşı tarafa geçecek kimseler hakkında daha önceden bilgi vermeleri gerekmektedir.

7. Her iki taraftan gasp veya cinayet gibi suçları işleyen kimseler yakalanırlar ve suçları sabit görülürse, gâsıbın gasbettiği şeyler kırk gün içinde iade edilir; kâtile ise işlediği suça benzer bir ceza tatbik edilir.

8. Sultana ve oğluna bağlı yerlerden birine ait bir tüccar gemisi Akka veya barışa dahil yerlerin sahil bölgelerinde bir kaza geçirecek olursa içindeki kimseler kendi canlarından ve mallarından emin olacaklardır. Eğer bu gemilerin sahipleri biliniyorsa gemileri mallarıyla birlikte kendilerine teslim edilecektir. Eğer gemi sahipleri herhangi bir nedenle ortadan kalkmışsa, gemiler ve mallar emniyet altına alınacak ve daha sonra sultanın nâiblerine teslim edilecektir. Bu hükümler, sultana bağlı beldelere giden Frank gemileri için de aynıyla geçerlidir.

9. Sultanın ülkesine mensup olan tüccarlardan biri Akka, Aslis, Sayda ve barışa dahil sahil şehirlerinden birinde vefat edecek olursa, onun malı sultanın nâiblerine teslim edilir. Aynı şekilde Akka, Aslis ve Sayda'dan bir tüccar, sultanın memleketinde ölecek olursa onun malı da Akka hâkimine gönderilir.

10. Haçlı veya Moğol hükümdarlarından biri, Sultanın memleketine saldırmak için teşebbüse geçecek olursa, Akka nâibi onların bu hareketini iki ay içerisinde Sultana haber vermek durumundadır.

11. Barışa dahil Frenk memleketlerinde oturmakta olup Müslüman beldelerine mensup olan çiftçiler, ister Müslüman ister Hıristiyan olsunlar kendi ülkelerine döneceklerdir. Frenk beldelerine mensup çiftçilerin durumları da aynı şekildedir. İsteseler de Müslüman beldelerinde ikametlerine izin verilmeyecektir.

12. Akka'dan ve diğer sahil bölgelerinden Nâsıra Kilisesi'ni⁵² ziyarete gelen Hıristiyan hacıları, barışa dahil belde sınırlarına gelişlerinde ve gidişlerinde güvenlik içinde olacaklardır. Rahiplere ve keşişlere herhangi bir şekilde taarruz edilmeyecektir.

⁵² Nâsıra: Bugün İsrail'de kalmış bir kent olup Hıristiyanlığın dinî merkezlerinden biridir.

13. Sultan ve oğlu bu anlaşmaya dahil olan yerleri kendi askerlerinin, hırsızların ve müfsitlerin vereceği zarardan korumayı taahhüd ederler. Aynı şekilde Akka hâkimi de, kendi hâkimiyeti altındaki yerlerde bulunan müfsitlerin, Müslüman memleketleri üzerindeki tehlikelerini bertaraf etmek zordur.

14. Anlaşma süresi bittiğinde veya feshetme durumunda geçiş dönemi kırk gün devam edecektir. Her iki taraf topraklarında bulunan yabancılar, bu süre zarfında vatanlarına güven içinde dönebileceklerdir. Taraflardan birinde meydana gelecek bir iktidar değişikliği anlaşmayı sona erdirmeyecektir.

Bu anlaşma, Frenklere Akka kuzeyindeki Sûr Merdivenleri dağ geçidinden Aslis'e kadar olan topraklarla Sayda'nın mülkiyetini sağlamıştır⁵³. Buna karşılık Sultan Kalavun, Frenkleri Moğollardan uzaklaştırmak ve daha da önemlisi onların bu bölgeyi ele geçirme teşebbüsünde başarısızlığa uğrayacak olan Kıbrıs Kralı Hugue ile aralarındaki ayrılığı takviye etmek suretiyle, tâbiri caizse politik bir başarı kazanmıştır.

Abaka'nın ölümünden sonra (M. 1282) İlhanlı tahtına çıkan Teküdar'ın Müslüman olarak Ahmed adını alması⁵⁴ ve Memlûkler üzerindeki Moğol tehdidinin eski gücünü kaybetmesi Kalavun'a rahat bir nefes alma imkânı verdi. İç ve dışişlerini yoluna koymuş bulunan Sultan Kalavun artık Haçlılara karşı harekete geçebilirdi.

Sultanın ilk hedefi, sakinleri eskiden Moğollarla daha çok ittifak etmiş bulunan Merkab Kalesi olmuştur. Ancak, bu hareketin görünürdeki sebebi Merkablıların Müslüman bir tüccar kafilesini yağmalamış olmalarıdır⁵⁵.

Sultan Kalavun, Nisan ayı ortalarında, kalabalık bir ordu ile Merkab Kalesi'nin önüne geldi. Hospitalier şövalyelerine ait olan bu kale son derece yüksek ve dayanıklı bir kale idi. Bu yüzden ele geçirilmesi oldukça zordu.

⁵³ S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.334.

⁵⁴ Teküdar, Bağdad fukahasına ve Sultan Kalavun'a mektup yazarak, Müslümanlığı kabul ettiğinden bahisle iki devlet arasında dostluk tesisini istemişti. Ne var ki Moğol erkânının, Teküdar'ı Müslüman olduğu için hal' ve katletmeleri, bu teşebbüsün yarım kalmasına sebep olmuştur. (Ebü'l-Fidâ, el-Muhtasar, C.IV, s.17-18; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, Türk Tarih Kurumu Yay., II.Baskı, Ankara 1987, s.89-92).

⁵⁵ el-Makrîzi, *es-Sülûk*, C.I/3, s. 732; M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalâvun*, s.237.

Memlûkler, kalenin çevresine irili ufaklı çok sayıda mancınık ve diğer muhasara aletlerini yerleştirdiler. Buna rağmen kuşatma tam 38 gün sürdü. Müslümanlar surlarda büyük gedikler açmaya muvaffak olunca içeridekiler eman dilediler. Sultan, eğer eman vermeyecek olursa, kaleyi ele geçirebilmek için daha çok savaşmak ve surları daha fazla tahrip etmek zorunda kalacağını biliyordu. Kale bu yolla zaptedilse bile, tamiri için de ayrıca uğraşmak gerekcekti. Bunun için Kalavun eman vererek içeridekilerin, silâh hariç olmak üzere, taşıyabildikleri kadar eşyalarıyla birlikte kaleyi terk etmelerine izin verdi. Bu şartlarla kale 25 Mayıs 1285 Cuma günü şövalyelerden teslim alındı. Sultan Kalavun, kalede yeni düzenlemeler yaptıktan sonra buradan ayrıldı. Kendi ifadesine göre, tarihçi Ebü'l-Fidâ da bu savaşta babasıyla birlikte, henüz 12 yaşında bir çocuk iken hazır bulunmuştur⁵⁶.

Merkab'ın zaptı diğer haçlı şehirlerini endişeye düşürdü. Bu meyanda Trablus kontu, barışın devamı için sultana elçilerini gönderdi. Ancak, sultan Merakiyye'deki burcun yıkılmasını ve içindeki Müslümanların serbest bırakılmasını şart koştu. Kont, burcun yıkılması konusunda önce özür beyan ettiyse de, sonunda Merakiyye'yi sultana teslim etmek zorunda kaldı. O da burcu yıktırdı⁵⁷.

Aynı şekilde Sûr hâkimesi Margaret de, Sûr'un yıllık gelirinin yarısından vazgeçmek ve kalelerini yenilememek şartıyla 10 yıllığına barışı temin edebildi⁵⁸.

Charles d'Anjou'nun ölümünden sonra oğlu II.Charles, Sicilya Savaşı'yla meşgul olduğu için Doğu Frank Devleti ile ilgilenemedi. Fırsattan istifade ile Kıbrıs Kralı II.Henri, şövalyelerin desteğini alarak Akka'ya çıktı (4 Haziran 1286). Fakat buranın nâibi Eude Poilechien bu oldu-bittiyi kabul etmeyip Fransız alayının yardımıyla görevini sürdürmeye çalıştı. Sonunda o da iknâ edildi ve II.Henri iç kaleye girdi (29 Haziran 1286). Çocuk yaştaki kral Akka-

⁵⁶ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.22; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VII, s.314-315. Ayrıca bkz., M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalâvun*, s.238; R.Grousset, *Histoire des Croisades*, C.III, s.703-704.

⁵⁷ İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VII, s.315-316. Merakiyye, Merkab yakınında, deniz sahilinde bir beldedir. Vaktiyle buranın sahibi denizin içinde, okların ve güllerin ulaşamadığı bir yerde sağlam ve büyük bir burç yaptırmıştı.

⁵⁸ M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalâvun*, s.328.

'da uzun süre kalmadı ve her konuda kendisine yardımcı olan dayısı Baudouin'i nâib olarak bıraktıktan sonra Kıbrıs'a geri döndü.

İlhanlı hükümdarı Ahmed Teküdar, Müslümanlığa karşı olan yeğeni Argun'un çıkardığı isyan sonucu hem iktidarını hem de hayatını kaybetmişti (M. 1284). Yerine geçen Argun'un, yeni ve ortak bir haçlı seferi düzenlemesi konusunda Avrupa devletleri nezdinde yaptığı teşebbüsler neticesiz kaldı⁵⁹. Bütün bunlar olup biterken Memlûkler de Suriye'deki son Hıristiyan devletlerini ortadan kaldırmaya hazırlanıyorlardı.

Bu meyanda, bir süreden beri Halebli tüccarlar, mallarını eski Antakya prensliğinin son kalıntısı olan Hıristiyan Lâzkiye Limanı'na göndermek zorunda olmanın verdiği hoşnutsuzluktan şikâyet ediyorlardı⁶⁰. Sultan Kalavun, Nâibüssaltana Hüsâmeddin Toruntay'ı kalabalık bir ordunun başında, Sahyun'u elinde bulunduran Emîr Şemseddin Sungur'un üzerine gönderdi. Toruntay, Sahyun'u ele geçirdikten sonra (Nisan 1287) Lâzkiye'ye gitti. Buradaki limanda, her taraftan denizle çevrili müstahkem bir burç vardı. Toruntay karaya yakın olan bu yeri, taştan yaptırdığı bir yol ile karaya bağladı. Ayrıca, kuşatma altına alarak burçtakileri emanla teslim almaya mecbur bıraktı. Burcu teslim alıp yıktırdıktan sonra Emîr Sungur'u da yanına alarak Mısır'a geri döndü⁶¹.

Lâzkiye'nin zaptından sonra Trablus kontu VII.Bohemond fazla yaşamadı ve aynı yıl sonlarına doğru vefat etti. Kendisinin, Avrupa'da yaşamakta olan kızkardeşi Lucia'dan başka bir varisi bulunmadığı için, Trablus asilzâdeleri burada bir çeşit özerk idare (Commune) kurduklarını ilân ederek başlarına Cübeyl Hâkimi Bartholomé Embriaco'yu geçirdiler. Halbuki Bartholomé, buradaki asilzâdelerden habersiz olarak Trablus'un geleceği hakkında Sultan Kalavun'a gizlice elçi göndermişti⁶². Rivayete göre Bartholomé, Trablus'u aralarında yarı yarıya pay etmek üzere sultanla anlaşmıştı. Fakat başa geçtikten sonra, asilzâdelerin kendisine engel olacaklarını bildiği için sultana

⁵⁹ S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.338-341.

⁶⁰ S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.342.

⁶¹ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.23; R.Grousset, *Histoire des Croisades*, C.III, s.734.

⁶² S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.344.

verdiği sözden dönerek onu oyalamaya başladı⁶³. Onun sultanla müzakere halinde olduğu ortaya çıkınca, kamuoyu aleyhine döndü. Yukarıda adı geçen ve bu sırada hakkını aramak için Akka'ya gelmiş bulunan Lucia, Trablus kontesi olarak tanındı.

Yine bu sıralarda, Suriye'den gelen bir mektupta Şam nâibi Trablus'taki Frenklerin daha önce imzaladıkları anlaşmayı bozarak, içinde tüccarların da bulunduğu bir grup Müslümanı yakalayıp esir aldıklarını sultana haber veriyordu. Halbuki onlar, sultan Merkab Kalesi'ni ele geçirdiği vakit ona hediye göndermişler ve yanlarında kimseyi esir tutmamak, tüccara saldırmamak ve nihayet yolcuların yollarını kesmemek şartıyla barışın devamını sağlamışlardı⁶⁴.

Öte yandan Kalavun'un Trablus'u ele geçirmek için bahane aradığını da tahmin etmek zor değildir. Söz konusu gelişmeler, amacını gerçekleştirebilmesi için Kalavun'a aradığı fırsatı verdi. Bundan sonra Kalavun, vakit geçirmeden savaş hazırlıklarına başladı ve 25 Ocak 1289 Perşembe günü Kahire dışında çadırını kurdu. Bundan dört gün sonra da yola çıktı.

Kalavun sefere çıkarken oğlu Eşref Halil'i kendisine vekil, Emîr Baydara'yı da ona vezir olarak Kahire'de bıraktı. Suriye'deki ümerâya Trablus Savaşı için hazırlık yapmalarını yazdı. Yaklaşık bir aylık yolculuktan sonra 8 Mart'ta Şam'a vardı. Burada bir hafta kaldıktan sonra yoluna devam ederek 25 Mart Cuma günü Trablus'a ulaşarak şehri muhasara altına aldı. Şehre yardım etmek için gelen Kıbrıs'a ait dört büyük gemi limanda bekliyordu. Trablus, üç tarafı denizle çevrili bir yarımada üzerinde kurulmuştu. Dolayısıyla karadan müdahale ancak doğu tarafından yapılabilirdi. Nitekim sultan, bu cihete irili ufaklı 19 mancınık kurdurarak şehrin surlarını dövmeye başladı. Öyle ki, sırf bu işle uğraşan Memlûk askerlerinin sayısı 1500 civarındaydı. Kuşatma tam 34 gün devam etti. Bu süre zarfında şiddetli vuruşmalar oldu ve sonunda şehir kılıçla ele geçirildi. Ahaliden çok azı limandaki gemilerle denize açılarak

⁶³ İbn Tagrıbirdî, en-Nücüm, C.VII, s.320-321; M.C.Sürûr, *Devletü Beni Kalâvun*, s.328. Bartholomé'nin, Sultan Kalavun'u Trablus'a davet ettiğine dair bazı rivayetler vardır. Fakat mevcut bilgilere göre, bugün işin gerçeğini öğrenmek mümkün görünmüyor (S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.344).

⁶⁴ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/3, s.746.

kurtulabildiler. Bir kısmı da yarımadanın hemen önünde bulunan ve St.Thomas adını taşıyan küçük bir adaya sığındılar. Diğerleri ise Memlûklerin insafına kaldı. Şehre giren askerler, kadınları ve çocukları esir, erkekleri ise katlettiler. Ayrıca, büyük miktarda ganimet topladılar. Sultan, Trablus'ta yapacaklarını yaptıktan sonra Frenklerin buraya tekrar dönme teşebbüslerini önlemek için, şehri oturulamayacak biçimde tahrip ettirdi. Bilâhare Müslümanlar nehre yakın bir yerde, bugünkü Trablus'un bulunduğu yerde yeni ve güzel bir şehir kurmuşlardır. Öte yandan St.Thomas adasına sığınanların durumu da şehirdekilerden pek farklı olmadı. Çünkü, denizin sığ sularını atlarıyla ve yüzerek geçen Memlûkler adadakilere de aynı şeyi yaparak halkı esir veya katlettiler. 15 yaşında iken bu kuşatmaya katılıp olaylara bizzat şahit olan Ebü'l-Fidâ, yağma sona erdikten sonra bir kayıkla bu adaya geçtiğini ve burada kokuşmaya başlamış bulunan çok sayıda cesetle karşılaştığını söylemektedir⁶⁵.

el-Makrîzî'nin dediğine göre Trablus'un surları o kadar genişti ki üzerinden üç atlı yan yana gidebiliyordu. Halk refah içindeydi. İpekçilik son derece gelişmişti⁶⁶. Trablus'tan sonra Memlûk askerleri hareketlerine devam ederek o civardaki bazı kaleleri savaşız ele geçirdiler. Kontluğa tâbi Enefe⁶⁷ ve Butron⁶⁸ ile diğer bazı kaleler bu şekilde zaptedilmiş yerlerdir⁶⁹. Buna göre Sultan Kalavun burada, Kontes Lucia için sadece iki köy bırakmıştı. İtatını arzeden Cübeyl hâkimi Bartholomé ise ancak şartlı olarak yerini koruyabildi⁷⁰.

Trablus düştükten üç gün sonra Kıbrıs Kralı II.Henri Akka'ya geldi. Henri, Sultan Kalavun'la Kıbrıs ve Akka adına barışı on yıllığına yenilemekten başka bir şey yapamadı. Kardeşini Akka'da nâib olarak bırakıp Eylül ayında Kıbrıs'a geri döndü. Bu arada, durumun ne kadar ümitsiz olduğunu açıklamak için Avrupa'ya bir elçi gönderdi⁷¹. Artık Suriye sahillerindeki Lâtin

⁶⁵ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.24; Ayrıca bkz. *el-Makrîzî, es-Sülûk*, C.I/3, s.747; M.C.Sürür, *Devletü Benî Kalâvun*, s.238-239; S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.345-346.

⁶⁶ *el-Makrîzî, es-Sülûk*, C.I/3, s.748.

⁶⁷ Enefe: Deniz sahilinde Sahyun yakınında küçük bir beldedir.

⁶⁸ Butron: Kuzey Lübnan'da eski Fenike merkezlerinden biridir.

⁶⁹ İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VII, s.321-322.

⁷⁰ M.C.Sürür, *Devletü Benî Kalâvun*, s.329; S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.346.

⁷¹ S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.346-347.

şehirleri Sultan Kalavun'un merhametine kalmıştı. Bu şehirlerin tek umudu, papanın onlar için yapacağı yardım çağrılarına Avrupa ülkelerinin kulak vermesiydi. Fakat, kısa zamanda bu umudun da boşa çıktığı görüldü. Zira Fransa kralı konuya hiç ilgi göstermedi. Aragon ve Sicilya kralları ise, yapılması muhtemel haçlı seferleri ve Suriye'deki Lâtinlerin aleyhine sultanla bir anlaşma imzaladılar. Şu halde böyle bir seferin sorumluluğunu ancak bir tek kişi üstlenebilirdi. O da daha önceki tecrübesiyle Doğuyu bilen İngiltere Kralı I. Edward'dı. Nitekim o, önce sorumluluğu üzerine alabileceğini açıkladı. Hatta bu uğurda haçı bile kabul etti. Fakat daha sonra hiçbir somut adım atmadan bu işten vazgeçti⁷².

Papa IV.Nikola'nın Suriye'deki Lâtinlere yardım konusunda harcadığı bütün bu gayretler, 1290 yazında, ancak birkaç yüz veya birkaç bin İtalyan hacısını Akka'ya getirebildi. Onların gelişi, Haçlıların uğrayacağı mukadder sonu hızlandırdı. Çünkü işgalciler, Sultan ile Lâtinler arasında yenilenmiş bulunan anlaşmaya uygun olarak, Akka yakınlarında güven içerisinde yaşayan Müslümanları taciz etmeye başladılar. Bu arada bazı Müslüman tüccarları öldürdüler (Ağustos 1290). Öte yandan son yıllarda Müslümanların eline geçen haçlı şehirlerinden kaçanlar Akka şehrine sığınmışlardı. Bundan dolayı Kalavun, son olayları Akka şehri aleyhine savaş ilânı için bir vesile kabul etti. Bazı Memlûk komutanları Akka surlarının sağlamlığından endişelerini dile getirdiler. Bunun üzerine sultan, kadıları toplayarak onlara Frenklerin Akka yakınlarındaki Müslüman tüccarlara zarar verdiklerini anlattı. Onlar da tüccarların maruz kaldıkları bu ihanetin Haçlılarla savaş için yeterli bir sebep olduğuna dair fetva verdiler. Bundan sonra Kalavun, Akka kuşatması için hazırlıklara başladı⁷³.

Aslında Kalavun, bu yıl hacca gitmek niyetindeydi. Akka'da meydana gelen olumsuz gelişmeler onu bu düşünceden vazgeçirdi⁷⁴. Derhal Suriye'deki komutanlarına savaş hazırlığı yapmalarını emreden mektuplar yazdı. Öte yandan Emîr Şemseddin Sungur el-Messâh'ı askerinin başına geçirdi. Bu

⁷² M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalāvun*, s.239.

⁷³ M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalāvun*, s.240.

⁷⁴ İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VII, s.324.

askerî birlik hareket ederek Leccûn'a⁷⁵ ulaştı. Bu sırada Akkalı şövalyelerden oluşan bir birlik onlarla vuruşmak üzere şehirden dışarı çıkmıştı. İki tarafın karşılaşmasıyla birlikte başlayan çatışmalar günlerce sürdü. Durumu öğrenen Kalavun, Akka üzerine bizzat sefere çıkmaya karar verdi. Bu arada Suriye'deki ordunun malî işlerine bakan Emîr Sungur el-A'ser, Dımaşk, Baalbek ve Bikâa bölgelerindeki varlıklı kimselerden, geliri Akka kuşatmasında harcanmak üzere, adam başına 500 ile 2000 dirhem arasında para topladı. Sonra mancınık yapımında kullanılmak üzere ağaç temini için Akka Dağlarıyla Baalbek arasındaki vadiye geldi. Ancak, bu sırada başlayan şiddetli kar yağışı yüzünden işi yarım bırakmak zorunda kaldı. Yaz geldiğinde, kar altından çıkan malzemelerin büyük çoğunluğunun telef olduğu görüldü⁷⁶.

Sultan Kalavun Akka'yı bizzat fethetmek kasdıyla Kahire'den çıkarak, 10 km. kadar uzakta bulunan Mescidü Tibr'in karşısında karargâhını kurdu (4 Kasım 1290). Ne var ki bu sırada ateşli bir hastalığa yakalandı. Rahatsızlığı giderek arttı ve altı gün sonra, 10 Kasım 1290'da burada vefat etti⁷⁷.

Ebü'l-Fidâ, Kalavun'un özelliklerinden bahsederken onun, surlarının sağlamlığı ile ünlü olan Merkab ve Trablus şehirlerinin fatihi olduğuna, halbuki Salâhaddin Eyyübî dahil daha önceki meliklerden hiçbirinin buna cesaret edemediğine dikkat çekmektedir⁷⁸.

C. Kalavunoğullarından Sultan el-Eşref Halil Zamanında Memlûk-Haçlı Münasebetleri

Kalavun'un bu beklenmedik ölümünün Akkalıları sevindirdiğini tahmin etmek zor değildir. Ancak, Mısır'ın Haçlılar karşısındaki tutumunda herhangi bir değişiklik olmadı. Zira Kalavun'un yerine geçen oğlu el-Melikü'l-Eşref Halil, babasının başladığı işi tamamlamak azmindeydi. Fakat önce işlerini yoluna koyması gerekiyordu. Nitekim kendisine karşı isyan teşebbüsünde bulunanların lideri Nâibüssaltana Emîr Toruntay'ı öldürerek vaziyete

⁷⁵ Leccûn: Filistin'in kuzey sınırı üzerinde Ürdün'de bir belde olup Taberiye'nin 20 mil uzağındadır.

⁷⁶ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/3, s.753-754; S.A.Âşûr, *el-Eyyübîyyun*, s.231.

⁷⁷ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/3, s.754-755; Mufaddal, *en-Nehcû's-Sedid*, C.II, s.369.

⁷⁸ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.25.

hâkim oldu⁷⁹. Bu arada Emîr Sungur el-A'ser'i azil ve yerine Seyfeddin Doğan el-Mansurî'yi tayin etti.

Halil tahta çıktıktan iki ay kadar sonra Akka'dan elçiler gelerek, olup biten şeylerden dolayı özür dilediler. Fakat, o bunlara kulak asmadı⁸⁰. Bir yandan da, Haçlıları Suriye'nin tamamından çıkarmak üzere savaş hazırlıklarını kararlılıkla sürdürdü. Emîr Aybek el-Efrem'i mancınıkları hazırlaması için Suriye'ye gönderdi. 3 Mart 1291'de Şam'a gelen Aybek, aradan iki hafta bile geçmeden hazırlıkları tamamladı. Mancınıkların sevk işini Emîr Sencer ed-Devâdârî ve binler emiri rütbesini taşıyan diğer komutanlar yürüttüler. Öte yandan Şam nâibi Emîr Hüsâmeddin Lâçin 24 Mart günü ordusuyla Dımaşk'tan hareket etti. Emîr Seyfeddin Tuğrul ise Kahire'den çıkarak Suriye kalelerindeki insanları savaşa davet etmeye gitmişti. Gerçekten bunun ardından 26 Mart'ta Hama sahibi el-Melikü'l-Muzaffer, bundan iki gün sonra da Trablus ve sahildeki kalelerin nâibi olan Emîr Seyfeddin Balaban, maiyetlerindeki asker ve mancınıklarıyla birlikte Dımaşk'a vâsıl oldular. Bilâhare hep beraber Akka üzerine yürüyüşe geçtiler⁸¹.

Kerek nâibi Baybars ed-Devâdâr'ın da bu sefere katıldığını, Zübdetü'l-Fikre fi Târihi'l-Hicre adlı eserindeki kendi ifadelerinden anlıyoruz. Buna göre o, sultana, söz konusu savaşa bizzat katılıp cihadın sevabına ortak olmak istediğini bildirmiştir. Kendisine bu konuda izin verilince, maiyetindeki kişilerle birlikte yola çıkmış ve sultanın emrindeki Memlûk ordusuna Gazze'de dahil olmuştur⁸².

Sultana gelince o, 6 Mart günü Kahire'den ayrıldı. Bu arada aile fertlerini Dımaşk'a yolladı. Kendisi, Mısır Ordusunun başında 5 Nisan'da Akka önlerine indi. Ordunun ardından iki gün sonra irili ufaklı çok sayıda mancınık oraya ulaştırıldı. Yolculuk sırasında vuku bulan kar ve yağmur yağışı Hama kuvvetlerinin işini yolda zorlaştırmıştı. Ayrıca, onların yanında Mansurî adını verdikleri çok büyük bir mancınık vardı. Bu yüzden atla sekiz gün süren Hıs-

⁷⁹ İbn İyas, *Bedâi*, C.I/1, s.360, 365-366; S.A.Âşûr, *el-Hareketü's-Salibiyye*, C.II, s. 1123.

⁸⁰ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/3, s.762; S.A.Âşûr, *el-Hareketü's-Salibiyye*, C.II, s. 1123.

⁸¹ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/3, s.763-764.

⁸² M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalâvun*, s.241; Mufaddal, *en-Nehcü's-Sedid*, C.III, s.36.

nü'l-Ekrâd-Akka yolunu ancak bir ayda katedebildiler⁸³. Sayıları 92'yi bulan mancınıkların kurulması dört günü aldı ve nihayet kuşatma fiilen başladı.

Akka'ya, başta Kıbrıs'tan olmak üzere, deniz yoluyla birçok Hıristiyan topluluğu yardıma gelmişti. Esasen Hıristiyanlar, denizde hâkimiyetlerini kuşatma boyunca devam ettirmişlerdir. Limandaki düşman gemilerinin üstü ahşap kubbe ile örtülü olup manda derileriyle kaplanmıştı. Bunlardan atılan oklar, Müslümanların üzerine adeta yağmur gibi yağıyordu. Gemiler arasında, içinde mancınık bulunan büyük bir gemi vardı. Bu mancınıktan atılan güller, Müslüman karargâhına büyük zarar vermişti. Düşman böyle bir kuşatmayı beklemekte olduğu için, sadece içeriye kapanmayıp, vuruşmayı, açık bırakmaları bazı kapıların önünde de kabul ettiler.

Müslümanlar Akka'yı karadan kontrol altına almışlardı. Fakat bir taraftan şehirdekilerle savaşırken bir taraftan da denizden gelen ateşe karşılık vermek zorunda idiler. Bu yüzden zor anlar yaşadılar. Bu arada kulelerin altına doğru çok sayıda lâğım kazmakla da uğraşıyorlardı⁸⁴. Kuşatma sırasında çıkan bir fırtına sonucu düşman gemilerinin zarar görmesi ve bu meyanda söz konusu mancınığın kırılarak bir daha kullanılamayacak hale gelmesi Müslümanları kısmen rahatlattı.

Kuşatma sırasında Akkalılar, bir gece kaleden çıkarak Memlûk askerlerine bir baskın düzenlediler ve ümerânın çadırlarına kadar ulaştılar. Öyleki bazıları çadırların iplerine takıldılar. Memlûk askerleri derhal karşılık verecek onları geri püskürttüler ve bir kısmını da öldürdüler. Hama sahibi el-Melikü'l-Muzaffer, sabah olunca bunların kesik başlarını kendi atlarının boyuna asarak sultana götürdü⁸⁵. Kuşatmanın şiddeti giderek artırıldı. Bu arada Kıbrıs Kralı II.Henri kendisi de bizzat yardım için Akka'ya gelmişti. Onun gelişi Akkalılar arasında olağanüstü bir sevinç yarattı. Fakat, bu çok sürmedi. Zira burada üç gün kalan kral, bu süre zarfında vaziyetin ümitsiz ve kaçınılmaz sonun hızla yaklaşmakta olduğunu anlayınca daha fazla beklemedi ve geri döndü⁸⁶. Kuşatma ve vuruşmalar 44 gün boyunca devam etti. Bu

⁸³ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.25; R.Grousset, *Histoire des Croisades*, C.III, s.751.

⁸⁴ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/3, s.764.

⁸⁵ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.26.

⁸⁶ İbn Tagrıbirdî, *en-Nücüm*, C.VIII, s.6; S.A.Âşûr, *el-Hareketü's-Salibiyye*, C.II, s. 1124.

arada pek çok Memlûk askerleri de şehit oldu. Emîr Alâeddin Güçdoğdu eş-Şemsî, Aybek el-İzzî, Akkuş el-Gatemî, Bilik el-Mesudî ve Şerefeddin Kıran es-Sekzî gibi bazı büyük komutanlar da kuşatma sırasında şehit oldular⁸⁷.

Akka surlarının içinde birçok Hıristiyan ülke kralının temsilcileri ve çeşitli Hıristiyan tarikatleri bulunuyordu. Fakat, bunlar arasında gerçek anlamda bir birlik yoktu. Herbiri diğerinden ayrı bir yönetime sahipti. Öyle ki bu bağımsız toplulukların sayısı 17'yi bulmuştu. Öte yandan Akkahlılar, son zamanlarında eğlence ve sefahate düşkünlüklerinden dolayı sağduyu sahibi Hıristiyanların ağızlarında bile bir sakız haline gelmişti⁸⁸. Maddî ve manevî bakımdan böyle bir yapıya sahip olan bir devletin, ne olursa olsun daha uzun süre ayakta kalmasının zorluğu ortadadır.

Sultan, 18 Mayıs 1291 günü genel taarruzu başlattı. 300 deve üzerine yüklettiği köslerin hepsinin bir anda çalınmasını emretti. Seher vaktinde, köslerin yüreklere korku salan müthiş gürültüleri arasında Müslümanlar saldırıya geçtiler. Bu sırada surlar arasında büyük bir gedik açılmıştı. Fakat buradan ateş altında içeri girmek yine de kolay değildi. Onun için Müslümanlar düşmanın atacağı ok vb. gibi şeylerden kendilerini koruyabilmek amacıyla kalın keçeleri birbirine dikerek imal ettikleri bir çeşit siper sayesinde gedige yaklaştılar⁸⁹. Gedikten içeri giren Memlûkler, sancağı burca diktiler. Güneş doğalı henüz üç saat olmamıştı ki şehri ele geçirdiler. Halk denize doğru kaçmaya başladı. Çıkan izdiham sonunda içlerinden birçoğu helâk oldu. Birçoğu da Memlûk askerleri tarafından esir veya katledildi. Kurtarılanların sayısı ise çok azdı. Mal ve zahire cinsinden ne varsa yağmalandı⁹⁰.

Böylece, Müslümanlar şehre sağlam bir şekilde ayak basmış oldular. Buna rağmen şehirde hâlâ direnmeye devam eden bazı burçlar vardı. Bu burçlardan birinde Templier şövalyeleri bulunuyordu. Şehrin zaptından iki gün sonra Memlûkler, bütün güçleriyle Templierlerin burcuna yüklenince

⁸⁷ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/3, s.765 (Ayrıca bkz. Aynı yer, Ek 10, s.1002-1004. Baybars ed-Devâdâr'ın Zübdetü'l-Fikre fi Târîhi'l-Hicre'sinden alınmıştır).

⁸⁸ M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalâvun*, s.242.

⁸⁹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/3, Ek 10, s.1004.

⁹⁰ İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VIII, s.6; İbn Kesîr (İmâdüddin Ebü'l-Fidâ İsmail bin Ömer ed-Dımaşki), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1966, C.XIII, s.321.

içindekiler eman dilediler. Sultan eman verdi ve 100 kişiden oluşan bir askerî birliği, burcun tepesine dikecekleri sancakla birlikte içeri gönderdi. Fakat, içeri giren Memlûklerden bir kısmı taşkınlık yaparak yağma hevesine düştüler. Hatta bazı Hıristiyan kadın ve çocuklarını esir almak istediler. Bunun üzerine şövalyeler kapıları kapatarak içeri girmiş bulunan Memlûklerin tamamını kılıçtan geçirdiler. Emîr Akboğa el-Mansurî de bu suretle öldürülenler arasında idi. Bu arada sultanın burçta asılı duran sancağını yerinden sökerek aşağı attılar ve tekrar savunma yolunu tuttular. Öte yandan Hospitalierlerin burcuna sığınmış olanlar, yine bu sıralarda sultandan eman alarak kaleden aşağıya inmişlerdi. Emîr Zeyneddin Ketboğa, bunların, aileleriyle birlikte can ve mal güvenliğini sağlamak üzere görevlendirilmişti.

Templier şövalyelerine gelince, ertesi gün, eski şartlarla tekrar eman dilediler. Aileleriyle birlikte istedikleri yere gidebileceklerine dair kendilerine güvence verildi. Fakat, kaleden indikten sonra 2000 kadarı öldürüldü ve bir o kadarı da esir alındı. Bunun görünürdeki sebebi, Emîr Akboğa'yı daha önce öldürmelerinden dolayı sultanın onlara duyduğu öfkeydi. Bu gelişmelerden sonra hâlâ burçlarda tutunan Hıristiyanlar, verilen emanı kabul etmekten çekinerek bütün güçleriyle savaşı sürdürdüler. Bu arada ele geçirdikleri beş Müslümanı burcun üstünden aşağı atarak dördünün ölümüne sebep oldular. Nihayet Akka'dan geri kalan en son burcun duvarları 29 Mayıs 1291 Salı günü çökünce direnecek hiçbir kuvvet kalmadı. Ne var ki çok sayıda Müslüman da Hıristiyanlarla birlikte göçük altında kalarak helâk oldular. Sultan, kadınları ve çocukları bir tarafa ayırdıktan sonra bütün erkeklerin boyunlarını vurdurdu⁹¹. Böylece, Akka'nın fethi tamamlanmış oldu.

Hıristiyanlar Akka'yı 12 Temmuz 1191 tarihinde istilâ ettikleri zaman, içindeki Müslümanlara eman verdikleri halde, daha sonra birtakım bahaneler ileri sürerek yaklaşık 3000 esiri katletmişlerdi⁹². Bu defa aradan tam 100 yıl geçtikten sonra Müslümanlar Akka'yı zapt ve müdafileri katletmek suretiyle adeta geçmişin intikamını almış oldular⁹³.

⁹¹ İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VIII, s. 6-7; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 355-356.

⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, s.149 v.d.

⁹³ Ebû'l-Fidâ, Frenklerin Akka'yı 17 Cemaziyelâhır 587 Cuma günü Salâhaddin Eyyûbî'den aldıklarını, buna karşılık yüce Allah'ın takdiri olarak, 690 yılının yine 17 Cemaziyelâhır Cuma

Sultan Halil, Akka'yı kuşatmaya başladığında, bir yandan da ümerâdan Alemüddin Sencer es-Savâbî'nin, yolları kontrol altında tutmak ve haber toplamak üzere Sûr'a gitmesini ve orayı sıkıştırmasını emretti. Emîr Sencer, Sûr'u kuşattığı süre zarfında Akka'dan firar ederek buraya sığınmak için gelen birkaç gemiyle karşılaştı. Bu gemilerin limana girmelerine engel oldu. Bunun dışında önemli bir olay meydana gelmedi. Bu arada Sûr halkı eman dileyerek mallarına ve canlarına dokunulmamak şartıyla şehri teslim etmeye razı oldular. Emîr Sencer, bu şartları kabul ederek Sûr'u teslim aldı. O sıralarda Sûr, büyüklüğü ve kalelerinin sağlamlığı ile Akka'dan sonra bölgenin en önemli merkezi idi. Salâhaddin Eyyübî ve Baybars gibi büyük sultanlar burayı ele geçirememişlerdi. Üstelik burası, eskiden beri, yerlerini Müslümanlara kapturan şövalyelerin yuvalandıkları bir yer haline gelmişti. Akka'nın düşmesi bunların kalbine derin bir korku salmış olmalı ki şehir savaşız ele geçirilebildi. Şehir teslim alındıktan sonra surlar ve içindeki binalar yerle bir edildi. İşe yarar cinsten kesme taşlar ve enkazlar, kullanılmak üzere başka yerlere taşındı⁹⁴.

Sultan için bu kadar kolay neticeleneceğini ummamıştı. Bu durum, onun diğer yerleri de fethetme konusundaki azmini artırdı. Sultan Halil, Akka kuşatması sırasında bir şikâyet üzerine Şam nâibi Emîr Lâçin'i tutuklayarak Mısır'a göndermiş⁹⁵, yerine ümerâdan Sencer eş-Şücâî'yi tayin etmişti⁹⁶. Akka'nın fethini müteakip 5 Haziran günü buradan ayrılan sultan, bir hafta sonra çok gösterişli bir törenle Dımaşk'a girdi. 18 Temmuz'da Dımaşk'tan ayrılarak 7 Ağustos'ta Mısır'a döndü. Bu sırada, daha önceden Akka sahibinin elçisi olarak Kahire'ye geldikleri vakit burada alıkonulmuş olan heyeti serbest bıraktı.

günü ve yine lâkabı Salâhaddin olan el-Melikü'l-Eşref Halil'e terk etmek zorunda kaldıklarına ibretle işaret eder (el-Muhtasar, C.IV, s.26). Gerçekte ise, tarihlerde ay ve gün olarak bu derece bir benzerlik yoktur. Ancak söz konusu kayıt, müellifin şahsında bize Müslümanların hissiyatını göstermektedir. İbn Tagrıbirdî de iki olay arasındaki birtakım benzerliklere ve bu meyanda müdafilerin benzer âkıbetlerine işaret etmektedir (en-Nücûm, C.VIII, s.8).

⁹⁴ İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VIII, s.8; M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalâvun*, s.242-243.

⁹⁵ Sultan, daha sonra Emîr Lâçin'i bağışlayarak serbest bıraktıysa da o bunu unutmamış ve sultanın ölümüyle sonuçlanan bir komploda yer almaktan çekinmemiştir. Hatta bu olaydan 3 yıl sonra Memlûk tahtını ele geçirmiş ve 1296-1298 yılları arasında sultanlık yapmıştır (bkz. K.Y.Kopraman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", s.475, 481-482).

⁹⁶ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.I/3, s.767; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VIII, s.9.

Sultan, Dımaşk'taki ikameti sırasında, Şam nâibi olarak tayin ettiği Sencer eş-Şücâi'yi Sayda'yı zaptetmekle görevlendirmişti. Emir Sencer oraya vardığında halktan bir kısmı çoktan firar etmiş bulunuyordu. Templier şövalyeleri, şehri savunacak ölçüde güç ve sayıya sahip olmadıkları için iç kaleye çekilmişlerdi. Bu arada, komutanları Tibaut Gaudin ise yardım getirmek üzere Kıbrıs'a gitmiş, fakat sebep her ne ise bir daha geri dönmemişti. Dolayısıyla müdafilerin kendi başlarına yapabileceği bir şey kalmamıştı. Nihayet onlar da 14 Temmuz'da kaleyi Müslümanlara bırakarak kaçtılar⁹⁷.

Sultanın Dımaşk'tan ayrılacağı gün Sencer eş-Şücâî, muzaffer olarak geri döndü. Çok geçmeden Beyrut'a yöneldi. Buradaki garnizon, çaresizlikten hiç savaşmaksızın kaleden aşağıya inerek şehri teslim etti (22 Temmuz 1291)⁹⁸. Yine bu arada önce Aslis'in (30 Temmuz 1291), 4 gün sonra da Antartus'un aynı şekilde teslim olmalarıyla, sahil şeridindeki fetih hareketleri tamamlanmış oldu. Sultan Halil, bölgeye büyük hayallerle gelmiş ve yerleşmiş olan Haçlıların bu müstahkem şehirlerini arka arkaya, hem de ciddî bir dirençle karşılamaksızın ele geçirmekten son derece mutlu oldu⁹⁹.

Artık Haçlıların elinde Arvad¹⁰⁰ adındaki küçük bir adadan başka bir yer kalmamıştı. Onlar bu adada, 1302 yılına kadar daha on iki yıl varlıklarını sürdüreceklerdir. el-Eşref Halil cesur ve savaşçı birisi olmasına ve Haçlılarla kahramanca mücadele edip onları Suriye'den sürüp çıkarmasına rağmen geçimsiz bir kimse idi. Bu yüzden, kısa zamanda ümerâ ile arası açıldı ve bu durum onun sonunu hazırladı. Nihayet, Nâibü's-Saltana Baydara, sultana düşman olan bazı ümerâ ile birlikte onun aleyhine bir tuzak kurdu. Buna göre Sultan Halil'in ava çıkmasını fırsat bilip onu yalnız yakaladığı bir anda öldürdü¹⁰¹.

⁹⁷ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/3, s.765-766, 769; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.26; İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.VIII, s.10; S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s. 356-357.

⁹⁸ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.I/3, s.769.

⁹⁹ Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.26-27; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, C.XIII, s.321; Mufaddal, *en-Nehcû's-Sedîd*, C.III, s.81-82.

¹⁰⁰ Arvad: Tartus sahilinde 3 km. uzaklıkta bulunan bu adanın eni 500, boyu 800 m.'dir. Bugün Suriye'ye bağlı bir yerleşim merkezi olup nüfusu 3000'den fazladır.

¹⁰¹ K.Y.Kopruman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", s.474-475.

D. XIV. Yüzyılda Memlûk-Haçlı Münasebetleri

a. Arvad'ın Alınması ve Yeni Gelişmeler

Arvad Adasına kaçan ve çoğu Templilerlerden meydana gelen haçlı topluluğu, burayı kendileri için bir sığınak ve bir askerî üs haline getirmişti. Nitekim bunlar, zaman zaman Trablus sahillerine çıkarak gelip geçen Müslümanların yollarını kesiyorlar ve onlara zarar veriyorlardı. Bu durum, Halil'in kardeşi ve Kalavun'un diğer oğlu Sultan en-Nâsır Muhammed'i harekete geçirdi. Bu sırada sahil güvenliğinden, Trablus nâibi Seyfeddin Esendemir el-Gürcî sorumluydu. Sultan onu, Arvad'a bir deniz seferi düzenlemekle görevlendirdi. Bu amaçla Mısır'dan gönderilen Memlûk gemileri 1302 Eylülünde adaya bir baskın şeklinde ulaştılar. Cereyan eden şiddetli vuruşmalardan sonra Müslümanlar galip geldiler. Adı geçen kale zapt, sakinleri ise esir veya katledildi. Rivayete göre ölü sayısı 1000, esir sayısı da bunun yarısı kadardı. Öte yandan pek çok ganimet ele geçirildi. Adadaki sur yerle bir edildikten sonra Trablus'a dönen Esendemir, ganimetin beşte birini sultana gönderdi. Artanını ise gaziler arasında paylaştırdı¹⁰².

Canlarını kurtarabilen Templier şövalyeleri, Kıbrıs'a giderek karargâhlarını orada kurdular. Hospitalierler ise, Akka'dan ayrılan haçlı artıklarıyla birlikte, daha önceden Kıbrıs'a sığınmışlardı. Yerlerini kaybetmenin verdiği şaşkınlık, şövalyeleri ne yapacaklarını bilemez bir duruma düşürmüştü. Öte yandan kendilerini Kıbrıs'ta pek rahat hissetmiyorlardı. Bu yüzden Hospitalierler, Templierlerden daha akıllı davranarak kendilerine başka bir yurt aramaya başladılar. Fazla zaman geçmeden bunlar, Cenevizlilerin de desteğini kazanarak bu amaçla Rodos'a çıkartma yaptılar. Rumların hâkimiyeti altında bulunan adada, adım adım ilerleyerek iki yıl sonra, 15 Ağustos 1308'de Rodos şehrini ele geçirdiler. Burasını Frank doğunun en müstahkem mevkii ve kendileri için de daimî bir karargâh haline getirdiler. Daha az müteşebbis olan Templier şövalyelerine gelince, dinî sapkınlıkla itham olunarak her yerde takibata maruz kaldılar. Mahkeme kararıyla kendileri hapis, malları ise müsadere edildi. Templierlerin ortadan kalkması ve Hospitalierlerin de Rodos'a taşınmış olmaları, Kıbrıs krallığını, kutsal topraklarla doğrudan ilgilenen yegâne Hıristiyan devleti haline getirdi. Zaten Kıbrıs kralları, kendilerini

¹⁰² Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C.IV, s.49; el-Makrizî, fetih tarihi olarak 22 Ekim 1302'yi vermektedir, ölü sayısını ise 280 olarak göstermektedir (es-Sülûk, C.I/3, s.928-929); S.Runciman, Templierlerin Arvad'ı 1303'te terk ettiklerini yazmaktadır (Haçlı Seferleri Tarihi, C.III, s.357). Ayrıca bkz., M.C.Sürür, *Devletü Benî Kalâvun*, s.243.

ismen de olsa, aynı zamanda Kudüs Kralı olarak görüyorlardı. Bundan dolayı kuşaklar boyunca, Nikosia (Lefkoşa)'da Kıbrıs Krallığı tacını giyen kral, daha sonra, kaybedilen kutsal topraklara en yakın yer olan Famagusta (Magosa)'ya gidiyor ve orada ayrıca Kudüs Krallığı tacını giyiyordu. Buna rağmen Memlûkler yeni bir haçlı seferinin çıkış noktası olmadığı müddetçe Kıbrıs'a dokunmamayı tercih ettiler¹⁰³. Üstelik buraya karşı bir deniz harekâtı düzenleyebilecek güçte bir donanmadan da yoksun bulunuyorlardı.

XIII. yüzyıl, genel olarak haçlı kontluklarının tasfiyesi ve Haçlıların Filistin'den nihaî olarak uzaklaştırılması ile son buldu. XIV. yüzyıl ise bu fiilî durumu içine sindiremeyen Haçlıların tepkilerine şahit olmuştur. Hiç şüphesiz bu tepkilerin başında papalığın, Memlûklerle ticareti yasaklayan kararlar çıkarıp bunu uygulamaya koyması ve bu ambargoya uymayanları cezalandırmak için vurucu bir deniz gücü oluşturması gelir. Böylece onlar, Memlûkleri önce ticarî alanda zayıflatacaklarına ve son olarak da askerle müdahale edip Kudüs'ü kurtarabileceklerine inanıyorlardı. Fakat, Akdeniz ticaretinden sadece Memlûklerin değil, Avrupalıların da onlar kadar kazancı vardı. Bu sebeple İtalyan şehir devletleri başta olmak üzere bazı Avrupalı yöneticiler, dinî duyguları bir tarafa bırakıp, kendilerine de zarar veren bu kararı işlemeze hale getirdiler. Öte yandan Memlûkler, bu ekonomik ambargonun kaldırılması için, Mısır'a gelen tüccarlara çok iyi davranmak ve onlara bazı imtiyazlar tanımak suretiyle üzerlerine düşeni yerine getirdiler¹⁰⁴.

b. Kıbrıs'ın Haçlı Seferlerine Katkısı

b.1. Kral II. Henri'nin Faaliyetleri

Kıbrıs Kralı II. Henri, bu konuda kendisinden söz edilmesi gereken kişilerden birisidir. O, daha önce Akka kuşatması sırasında onlara yardım etmeye gelmişti (M. 1291). Şimdi ise onun, 60 parça gemiden oluşan bir donanmanın inşası konusunda bazı Avrupalı meslektaşlarıyla anlaştığı ve hazırlanacak bu gemilerle Dimyat'a saldıracağı haberi geliyordu (M. 1308). Dönemin sultanı Baybars el-Çaşnigîr, derhal ümerâyı toplayıp, onlarla alınması gereken tedbirleri görüştü. Bu görüşme sonunda Kahire'den Dimyat'a kadar uzun bir köprünün yapımına karar verildi. Çünkü, Nil'in suyunun kabardığı mevsimde Dimyat'ın kara ile bağlantısı kesiliyordu. Sultan, Emîr Celâleddin

¹⁰³ S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.363, 367-370.

¹⁰⁴ K.Y.Kopruman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, s. 199.

Akkuş'u vazifelendirdi. Ayrıca, işçi ve malzeme temini için, ilgili bütün idarecilere fermanlar yazıldı. Akkuş, bu sayede çok sıkı bir tempo ile bir ay gibi kısa bir zaman zarfında köprü inşaatını tamamladı. Artık saldırı halinde Dimyat'a her türlü lojistik destek sağlanabilirdi. Öte yandan İskenderiye yolu üzerindeki stratejik bir köprüyü tamir etme vazifesi Emir Seyfeddin el-Cermekî'ye verildi¹⁰⁵. Alınan bu tedbirlerden, Memlûk yönetiminin bu haberi çok ciddiye aldığı ve muhtemel tehlikeye karşı hiçbir fedakârlıktan çekinmediği anlaşılıyor. Gerçekten Mısır'a, bu yolla çok büyük zararlar gelebilirdi. Fakat, beklenen şey olmadı. Herhalde, bu sırada Haçlılar arasında tam bir birliğin bulunmayışı böyle bir hareketin gerçekleşmesine imkân vermemiştir.

b.2. Kral I. Pierre'in İskenderiye Seferi ve Diğer Gelişmeler

Haçlılar, kutsal toprakları Müslümanların elinden geri almak amacıyla yeni ve daha ciddi bir teşebbüse geçebilmek için, Kıbrıs Kralı I. Pierre'in tahta çıkışına kadar uzun süre beklemek zorunda kaldılar. Bu zat, Fransa Kralı St.Lui'den bu yana haçlı seferine çıkma konusunda gerçekten istekli olan ilk hükümdardır. Kral Pierre, önce Rodos şövalyelerinin desteğini aldı. Daha sonra kendisine yeni yardımcıları bulmak umuduyla bütün Avrupa'yı dolaştı. Onun, bu konuda en büyük teşvikçisi ise Papa Urbanus idi. Nihayet Haçlı ordusunun, 30 Ağustos 1365'te Rodos'ta toplanması kararlaştırıldı. Ancak kral, hedefini son ana kadar gizli tutuyor ve sanki Suriye üzerine gidecekmiş intibasını veriyordu. Hedefin Mısır'ın İskenderiye şehri olduğu, donanma ancak denize açıldıktan sonra ilân edildi¹⁰⁶. Bu sırada Memlûk tahtında en-Nâsır Muhammed'in torunlarından, henüz 12 yaşında bir çocuk olan el-Melikü'l-Eşref Şaban bulunuyordu. Fakat, idare fiilen Atabey Yelboğâ'nın elindeydi. İskenderiye valisi Halil bin Arram hacca gitmiş ve yerine dönünceye kadar, tecrübesiz bir subay olduğu anlaşılan el-Emîr Cangara'yı¹⁰⁷ vekil bırakmıştı. Düşman İskenderiye'ye 8 Ekim 1365 günü¹⁰⁸ indiği halde,

¹⁰⁵ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.II/1, s.48-49.

¹⁰⁶ S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.373-375.

¹⁰⁷ Bu sırada Cangara, henüz Emîr-i Aşere (Onlar Emîri) rütbesini hâiz bulunuyordu. Bu rütbe taşıyan subaylar, kendilerine bağlı 10 Memlûk askerini beslemek zorunda idiler. Küçük valilikler, müdürlükler ve üçüncü dereceden hizmetler bunlara verilir. Halbuki normal şartlar altında İskenderiye valiliğine ancak Emîr-i Erbaîn (Kırklar Emîri) rütbesine sahip olanlar tayin edilebilirlerdi.

¹⁰⁸ Kaynaklarda İskenderiye baskını hakkında farklı tarihler verilmiştir. el-Makrîzî 21 Muharrem (*es-Sülûk*, C.III/1, s.104), İbn İyas 21 Safer 767 (Bedâi., C.I/2, s.21) tarihlerini ver-

haberi Kahire'ye 3 gün sonra ulaştı. Bu sırada sultan, her zamanki gibi gezintiye çıkmış, Atabeg Yelboğa ise, Kahire yakınlarındaki el-Abbâse'ye ava gitmişti¹⁰⁹. Atabeg, önce aldığı habere inanamadı ve bunun kendisine karşı Emîr Tayboğa tarafından hazırlanmış bir tuzak olduğunu zannetti. Çünkü, aralarında geçen olaylardan ötürü karşılıklı bir güvensizlik havası hâkimdi¹¹⁰. Düşman, Mısır'a saldırmak için, bu kadar elverişli bir ortamı istese bile hazırlayamazdı.

İşin hakikat olduğu anlaşılınca hemen seferberlik ilân edildi. Tellâlar vasıtasıyla askerlerin derhal toplanmaları, eğer bir günden fazla gecikecek olurlarsa canlarının ve mallarının helâl sayılacağı duyuruldu. Gerçekten askerler bölük bölük toplanmaya başladılar. Bu arada sultan, Nil'in batı yakasına geçerek Tarrâne¹¹¹ denilen yerde otağını kurdu. Buradan 1000 kişilik bir öncü birliğin başında İskenderiye'ye gitmek üzere, ümerâdan Kutluboğa el-Mansurî, Güvendik ve Halil bin Kosun'u görevlendirdi.

İskenderiye'ye gelen düşman donanmasında 70-80 kadar gemi vardı. Bunlardan 24'ü Venedik, 10'u Rodos, 5'i Fransız, 2'si Ceneviz ve geri kalanları da Kıbrıs gemisiydi. Bu gemilerden inen düşman askerlerinin karaya çıkmasına engel olamayan Müslümanlar kapıları kapattılar ve şehri savunmaya başladılar. Ertesi gün, sabahın erken saatlerinde ise kaleden çıkarak düşmanı geri püskürtmeye çalıştılar. Fakat, onları gün boyu yerlerinden oynatamadılar. Öte yandan Cuma günü, sabaha karşı Buhayra¹¹² Araplarından yardıma gelenler oldu. Dışarıda sayıları artan Müslümanlarla Haçlılar arasında şiddetli çatışmalar çıktı. Ancak, bundan da bir netice hâsıl olmadı.

mekte ve gün olarak da ikisi birden çarşambayı göstermektedirler. Bu iki tarihten birincisi hakikaten 8 Ekim çarşamba'ya rastladığı halde, ikincisi 7 Kasım Cuma'ya rastlamaktadır. İbn İyas'ın verdiği tarihteki gün uyumsuzluğu, onun bu konuda bir yanlışlık yaptığını düşündürüyor. Öte yandan İbn Tagrıbirdî'de verilen 23 Muharrem 767'nin milâdî karşılığı 10 Ekim 1365 Cuma'dır (en-Nücüm, C.XI, s. 29). Son olarak S.Runcıman, batı kaynaklarından naklen 9 Ekim 1365 Perşembe'yi baskın tarihi olarak göstermektedir (Haçlı Seferleri Tarihi, C.III, s.376-377). Bunlardan, hadisenin, gün farkıyla da olsa 1365 Ekim ayının ikinci haftasında cereyan ettiğine kesin gözüyle bakılabilir.

¹⁰⁹ el-Makrîzî, *es-Sülûs*, C.III/1, s. 104; İbn İyas, *Bedâi*, C.I/2, s.20-21.

¹¹⁰ İbn İyas, *Bedâi*, C.I/2, s.21; M.C.Sürûr. *Devletü Benî Kalâvun*, s.250.

¹¹¹ Tarrâne: Eski Mısır'dan kalma küçük bir yerleşim merkezidir. Kıptilerin Tarnut, Romalıların Tarnutis adını verdikleri bu yer, günümüzde Nil'in kollarından Reşid'in batı sahilinde bulunmaktadır (İbn Tagrıbirdî, en-Nücüm, C.VIII, s.16, dipnot 1).

¹¹² Buhayra: Nil Nehri'nin batısında ve İskenderiye'nin güneyinde bulunan bölge. Bugün bir vilâyet olan bölgenin il merkezi Demenhur kentidir.

Aynı gün düşman, genel taarruza geçerek, kuşluk vaktinde şehri işgal etmeye başladı. Bunun üzerine Reşid kapısı önünde toplanan bazı müdafiler, buradan firar etmek suretiyle şehri tamamen Haçlılara terk etmiş oldular. Bu arada Emîr Cangara da hazineyi ve İskenderiye'de hapis yatmakta olan 50 Hıristiyan tüccarı yanına alarak, diğer firariler gibi şehri terk ederek Demenhur tarafına doğru gitti¹¹³.

Kuşluk vakti Kral Pierre bizzat şehre girdi ve at üzerinde şehri ikiye kattetti. Haçlıları yağma konusunda serbest bıraktı. İskenderiye'de oturan yerli Hıristiyanlar da bu yağmacılara katıldılar. Bu arada zenginlerin evlerini göstermek suretiyle onlara yardımcı oldular. İşgalciler, pek çok kimseyi esir veya katlettiler; binaları yakıp yıktılar. Bu durum, Pazar sabahına kadar tam iki gün sürdü. Bu süre zarfında elde ettikleri 5000 esir ve bol miktardaki ganimetlerle gemilerine döndüler¹¹⁴. Ölü sayısı da aynı şekilde 5000 kadardı¹¹⁵.

İskenderiye baskını, Kral Pierre'in düşündüğü şekilde gitmiyordu. Çünkü o, şehir düştüğü vakit, yardımcılılarıyla yaptığı toplantıda İskenderiye'den ayrılmamak ve şehri Memlûklere karşı savunmak fikrinde olduğunu açıklamıştı. Fakat, emrindekilerin çoğu bu görüşe karşı idiler. Muhalif görüşte olan Touraine Vikontu Guillaume Roger, haçlı donanmasının orada uzun süre kalamayacağını ve sayılarının azaldığından dolayı da Hıristiyan askerlerinin şehri Memlûklere karşı savunamayacağını söylemişti. Öte yandan kuşatma sırasında şehrin kapıları tahrip edildiği için Müslümanların mukabil taarruzu halinde buraları tutmak kolay değildi. Zaten sultanın yardıma gönderdiği öncü birlikler de şehrin varoşlarına gelmiş bulunuyorlardı¹¹⁶. Bunun üzerine kral, mecburen kendisi de gemisine binmiş ve şehirdeki son işgalcilerin gemilerine dönmelerini emretmiştir. Akabinde, haçlı donanması, İskenderiye'ye gelişinin dokuzuncu gününde (16 Ekim 1365 Perşembe) Akdeniz'e açılmıştır. el-Makrîzî, bu hadiseyi anlattıktan sonra İskenderiye'nin içine düştüğü acıklı durumu şu cümle ile özetlemektedir: "Bu olay, İskenderiye'nin başına gelen en kötü olaylardan birisidir. Bu yüzden halk zelil oldu; malları azaldı; nimetleri yok oldu"¹¹⁷.

¹¹³ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.III/1, s. 105-107; İbn İyas, *Bedâi*, C.I/2, s.22.

¹¹⁴ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.III/1, s. 106-107; İbn Kesir, *el-Bidâye*, C.XIV, s.314.

¹¹⁵ İbn İyas, *Bedâi*, C.I/2, s.22.

¹¹⁶ S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.377; M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalâvun*, s.249.

¹¹⁷ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.III/1, s. 108; İbn İyas, *Bedâi*, C.I/2, s.23.

Öncüler, düşmanın İskenderiye'yi terk ettiğini Tarrâne'deki sultana bildirdiler. Kısmî bir rahatlama oldu. Sultan, Emîr Yelboğa ile birlikte Kal'atü'l-Cebel'e döndü. Sonra, bu sırada artık hacdan dönmüş bulunduğu anlaşılan Halil bin Arram'a, cesetleri kaldırmak üzere görev yeri olan İskenderiye'ye gitmesini emretti¹¹⁸.

Yelboğa, ilk iş olarak Haçlıların İskenderiye'den alıp götürdükleri Müslüman esirleri kurtarmanın çaresine baktı. Onun, bu uğurda gerekli parayı, yani kurtuluş fidyesini toplayabilmek için, ülke çapında bütün Hıristiyanlara vergiler yüklediğini biliyoruz. Ancak, bu verginin miktarı hakkında farklı rivayetler vardır¹¹⁹.

Yelboğa bir yandan da donanma inşası hazırlıklarına başladı. Bu iş için iyi cins tahta, demir ve araç gereç temin etmek lâzımdı. Bu hususta Suriye'deki nâiblere fermanlar yazarak onlara, Antakya yakınındaki Cebelü Şağlan'daki çam ağaçlarından yeterli miktarda kestirmelerini ve soyup biçirdikten sonra deniz yoluyla Mısır'a yollamalarını emretti¹²⁰. Mısır'da Cezîretü'l-vustâ'da¹²¹ başlayan gemi yapım çalışmaları, kısa zamanda semeresini verdi ve 100 kadar savaş gemisi tamamlandı. Daha sonra denizcilerin ve neftçilerin¹²² ve Allah yolunda savaşmak isteyen herkesin Yelboğa'nın konağına gelmeleri ilân edildi. Toplanan kişilerin kayıtları yapılarak kendilerine sefer bahşişleri dağıtıldı¹²³. Bu gelişmelerden haberdar olan Haçlılar durumdan endişe duymaya başladılar.

¹¹⁸ İbn İyas, *Bedâi*, C.I/2, s.23.

¹¹⁹ el-Makrîzî, toplanan paranın nispeti hakkında bir şey söylemiyor ve fakat onlardan bu amaçla para toplandığını belirtmekle yetiniyor (*es-Sülûk*, C.III/1, s.107). İbn İyas ise bunların, mallarından yarısını vermeye mecbur bırakıldıklarını ifade ediyor (*Bedâi*, C.I/2, s.23). İbn Kesîr ise, bu konuda farklı bir hususa temas etmiştir. Ona göre, Şam nâibine yazılan bir mersumda (ferman), İskenderiye'de yapılan tahribatın izlerini silmek ve haçlı savaşı için özel bir donanma hazırlamak amacıyla Hıristiyanların yakalanması ve mallarınının 1/4'ünün ellerinden alınması emredilmiştir. Aynı zamanda ünlü bir din bilgini olan İbn Kesîr, konuyla ilgili bu bilgiyi verdikten sonra, kendisinin de o sırada Şam'da olduğunu ve bu uygulamaya hukukî yönden karşı çıktığını anlatıyor. Çünkü, ona göre gayr-i müslim tebaanın ödeyeceği şer'î vergiler bellidir ve onların görevleri arasında böyle bir yükümlülükleri yoktur (*el-Bidâye*, C.XIV, s.315).

¹²⁰ İbn Tagrıbirdî, *en-Nücûm*, C.XI, s.30.

¹²¹ Bu ada Nil Nehri'nin ortasında, Ravda ile Bulak arasında bulunduğu için Orta-ada anlamına gelen bu isimle adlandırılmıştır.

¹²² Neftçiler: Savaş sırasında, düşmana zarar vermek için, görevi ateşe vermek ve tutuşturmak olan bir askerî sınıf.

¹²³ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.III/1, s. 113; İbn İyas, *Bedâi*, C.II/1, s.27-28.

İskenderiye baskını ticarî dengeleri bozmuş ve Avrupa'ya doğudan gelen malların fiyatları, stokların tükenmesiyle birlikte anormal derecede artmıştı. Venedikliler, kendileri de hareketin içinde yer almış olmalarına rağmen Mısır'la olan ticaretlerinin sekteye uğramasından rahatsız oldular¹²⁴. Bundan dolayı çok geçmeden, 1365 Mart ayının sonlarında İskenderiye Limanı'na gemiyle Frenk elçileri -ki bunların Venedik elçileri olduğu bilinmektedir¹²⁵ geldi. Ancak heyet, elçilik görevini ifa etmek üzere gemiden ayrılmadan önce Müslümanlardan rehine talebinde bulundular. Müslümanlar onlara güvenilemeyeceğini düşünerek durumu merkeze haber verdiler. Bunun üzerine Kahire'de tutuklu bulunan bazı idam mahkûmları hapisten çıkarılarak kendilerine güzel ve temiz elbiseler giydirildi. Arkasından bunların, İskenderiye'nin önde gelen tüccarları olduğu şayiasını çıkardılar. Frenklerin buna inanmaları için ne lâzımsa yaptılar. Bu kişiler rehine olarak kabul edilip teslim alındıktan sonra elçiler gemilerinden inerek Kahire'ye hareket ettiler. Sultan, elçileri büyük bir çadırdaki kabul etti. Emîr Yelboğa, öteki emîrler ve hacibler onun huzurunda ayakta duruyorlardı. Frenk hükümdarı, gönderdiği mektubunda sultanın dostu olduğunu ve Kıbrıs Kralı'nın İskenderiye'den götürdüğü esirlerin kurtarılmasında ona yardım edebileceğini bildiriyordu. Ayrıca, orada yeni bir barışın tesis edilerek, tacirlerin İskenderiye'ye gelip gitmelerine izin verilmesini ve Kudüs'teki Kiyâme Kilisesi'nin tekrar ibadete açılmasını istiyordu. Çünkü, adı geçen kilise söz konusu hadiseden sonra kapatılmıştı¹²⁶.

Felâketin üzerinden henüz fazla zaman geçmediği için, zemin yeni bir barışın yapılmasına elverişli değildi. Nitekim el-Makrizî, elçilerin ülkelerine elleri boş döndüklerini ifade etmektedir¹²⁷.

Kıbrıs Kralı İskenderiye'den elde ettiği ganimetleri sefer dönüşünde Frenk kralları arasında paylaşmıştı. Bu meyanda, bazı Müslüman esirler Cenova hükümdarına intikal etmişti. Venediklilerden sonra işte bu Cenova hükümdarından bir elçilik heyeti geldi. Bunlar adı geçen 60 Müslüman esiri

¹²⁴ S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, s.378.

¹²⁵ M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalâvun*, s.251, dipnot 2.

¹²⁶ İbn İyas, *Bedâi*, C.I/2, s.35-37.

¹²⁷ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.III/1, s. 119. el-Makrizî'nin, elçilerin kabulü ile ilgili olarak verdiği bilgiler biraz farklı olduğu gibi ifadeleri de biraz kapalıdır. Ona göre elçiler, ilk olarak Emîr Yelboğa ile görüşmüşlerdir. Yelboğa onların taleplerini reddederek, Kıbrıs Kralı ile hesaplaşmadan önce, herhangi bir barışın olamayacağını bildirmiştir. Daha sonra sultanla görüşen heyet isteğine yine nâil olamamıştır.

yanlarında getirmişlerdi. Elçilerin söylediğine göre, Cenova hükümdarı sultanla daima barıştan yanadır. Kendi payına düşen Müslüman esirlerini karşılıksız serbest bırakarak sultana göndermesi bunun bir nişanesidir. İskenderiye baskınında hiçbir payı yoktur. Çünkü o, baskını sonradan öğrenmiştir. Dahası imkân bulursa, Kıbrıs Kralı'nı yakalayıp öldüreceğini söylemektedir. Öte yandan esarettten kurtulan Müslümanlar da, Cenova hükümdarının kendilerine gerçekten çok iyi davrandığına tanıklık ettiler. Bunun üzerine sultan ve Emîr Yelboğa, elçilerin takdim ettiği hediyeleri memnuniyetle kabul ettiler¹²⁸. Bundan altı ay sonra, Cenova'dan sultana yeni bir elçilik heyeti geldi. Bu kez Cenovalı tüccarlara, İskenderiye ile ticaret yapma imkânının bahşedilmesini istiyorlardı. Onların bu istekleri olumlu karşılanarak müspet cevap verildi¹²⁹.

Bu arada Mısır'da Emîr Yelboğa tarafından başlatılan donanma inşası tamamlandı. Yelboğa, toplam sayısı 100'ü bulan savaş gemilerinden herbirine asker ve mühimmat yerleştirmiş ve başlarına da birer komutan tayin etmişti. Bütün eksikleri giderilen donanma, son olarak bir de başarılı bir deniz tatbikatını gerçekleştirdi (28 Kasım 1366 Cumartesi)¹³⁰. Ne var ki bu hazırlıklardan herhangi bir somut netice alınamadı. Zira tatbikattan 10 gün sonra, sefer için her türlü hazırlığın tamamlandığı bir sırada ümerâ arasında başgösteren fitne 4 gün devam etmiş ve nihayet Yelboğa isyancılar tarafından öldürülmüştür (13 Aralık 1366)¹³¹.

Öte yandan Kıbrıs Kralı I. Pierre boş durmuyor ve askerî hareketlere devam ediyordu. Karşılıklı barış görüşmeleri başlamasına rağmen, zaman zaman Suriye ve Mısır sahillerine düzenlenen yağma hareketleri, bu görüşmelerden bir netice alınmasını geciktiriyordu. Nitekim bu görüşmeler, bazı fasılalarla birlikte tam dört yıl sürmüştür.

Kral, İskenderiye baskınından sonra, ilk olarak 1366 Kasımında Suriye sahillerine bir baskın düzenlemek amacıyla Kıbrıs'tan bir donanma gönderdi. Bu sırada çıkan bir fırtına yüzünden, bazı gemiler hedefine ulaşamadı. Fakat heyet eli boş dönünce, aynı yılın Eylülünde bu kez bizzat kral, Hospitalierlerin reisi ile birlikte, her cinsten toplam 130 gemiden meydana gelen büyük bir donanmanın başında Trablus'a saldırdı. Bu sırada şehrin nâibi

¹²⁸ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.III/1, s. 122-123; İbn İyas, *Bedâi*, C.I/2, s.40.

¹²⁹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.III/1, s. 141.

¹³⁰ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.III/1, s. 129-131; İbn İyas, *Bedâi*, C.I/2, s.44-46.

¹³¹ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.III/1, s. 130-137.

orada değildi. Müdafiler, düşmanın şehre girmesine engel olamadılar. Ancak, şehir içinde şiddetle mukavemet ederek 1000 kadar düşman askerini öldürüp, diğerlerini geri çekilmek zorunda bıraktılar. Buna karşılık kendileri, sadece 40 şehit vermişlerdi¹³².

Trablus'ta umduğunu bulamayan kral, gemilerini topladıktan sonra Tartus'a yöneldi. Burada gemi inşası için biriktirilmiş olan ahşap malzemeyi yapıp şehri yağmaladıktan sonra, yoluna devamla Lâzkiye üzerine yürüdü. Şehrin güçlü istihkâmı ve şiddetli rüzgâr buraya girmesine izin vermedi. Dahası, fırtına yüzünden gemilerinden bir kısmı battı; bir kısmı da Müslümanların eline geçti¹³³.

Kral, son olarak Ayas'a yöneldi. Şehirde oturan Müslüman ve Ermeni Hristiyan halkı, kendi aralarında anlaşarak şehrin tahrip edilmesini önlemek ve yardım gelinceye kadar zaman kazanmak düşüncesiyle kralı bir süre oyaladılar. Sonunda, görünüşte gönül rızasıyla şehri ona teslim ettiler. Bu sırada yardımcı İslâm kuvvetleri Ayas'a gelerek bir gece baskını sonunda şehri geri almayı başardılar¹³⁴.

b.3. Kral II.Pierre'in Faaliyetleri

I.Pierre, kendi adamlarının hazırladığı bir komploda hayatını kaybedinceye kadar gerginlik devam etti. Ancak, onun halefi II.Pierre'in ilk zamanlarında da benzeri hareketlerin yapıldığını görüyoruz. Onun, 1369 Haziranında Suriye sahiline yolladığı bir donanma, önce Sayda'ya saldırdıysa da başarı sağlayamadı¹³⁵.

Bundan bir ay sonra, 4 gemi, İskenderiye'ye bir baskın düzenlemek istediye de bir şey elde edemedi. Üstelik Müslümanlar onlardan 100 kadarını öldürüp gemilerinden birini ele geçirdiler¹³⁶.

¹³² M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalâvun*, s.252-253; el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.III/1, s. 149.

¹³³ M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalâvun*, s.255.

¹³⁴ Nüveyrî (Muhammed bin Kasım bin Muhammed el-Malakî el-İskenderî)'nin 1373-4'te kaleme aldığı el-İlmâmü bi-mâ cerat bihi'l-ahkâmü'l-makdiyye fi vak'ati'l-İskenderiyye isimli eserinden naklen: M.C.Sürûr, *Devletü Benî Kalâvun*, s.255-257. İbn İyas, Kıbrıs Kralı'nın, Ayas'ı savarak ele geçirdiğini ve Haleb nâibi Menkli Boğa'nın geldiğini haber alınca, kaleyi terk edip kaçtığı anlatılmaktadır (Bedâi, C.I/2, s.65).

¹³⁵ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.III/1, s. 173.

¹³⁶ el-Makrîzî, *es-Sülûk*, C.III/1, s. 175-176.

Sultan, ticaretin aksaması yüzünden, devletin gelirinin azaldığını ve giderek fakirleştiğini görüyordu. Ayrıca, ülkede kıtlık ve veba baş göstermişti. Sahil bölgelerinde devamlı bir tedirginlik hüküm sürüyordu. Böyle bir ortamda Frenk (Kıbrıs) Kralı'ndan barış talebiyle elçiler geldi (Ağustos 1370). Elleri, barış konusunda, kralın samimî olduğunu gösteren bir yemin mektubu vardı. Sultan bunu fırsat bildi ve elçilere hil'at giydirdikten sonra dönmelerine izin verdi. Ancak, kralın söylediklerinde doğruluğu anlaşılınca kadar içlerinden bir kısmını rehine olarak alıyordu. Dört ay kadar sonra adı geçen elçiler geri geldiler. Yüz Müslüman esiri de yanlarında getirmişlerdi¹³⁷. Kral, bu davranışıyla, herhalde barışa olan isteğini göstermek istemiştir. Beş yıldır devam eden sıcak savaş hali bu şekilde sona erince, sultan, Kudüs'te ibadete kapalı tutulan Kıyâme Kilisesi'nin açılmasını emretmiş, kral da elindeki son Müslüman esirleri serbest bırakmıştır.

b.4. Son Haçlı Faaliyetleri

XV. yüzyılda Haçlıların plânlarında önemli değişiklikler meydana geldi. Bu yeni plânın ilk amacı Mısır ve Suriye liman şehirlerini geniş ölçüde tahrip ederek ticareti çökertmekti. Bunun için XV. yüzyıl, şövalyelerin sahil beldelelerine düzenledikleri akınlar ve Müslüman gemilerini ele geçirme olaylarıyla doludur. Doğu Akdenizde icra edilen korsanlık hareketlerinde Kıbrıs'ın da yataklık ettiği bilinmektedir. Hatta Memlûk Sultanı Şeyh el-Mahmudî (1412-1421), bu yüzden Kıbrıs'ı fethetmeyi ciddi olarak düşünmeye başlamıştı¹³⁸.

İskenderiye hareketi, hedefi kutsal ülkenin geri alınması olan klasik haçlı seferlerinin sonuncusu olmuştur. Ancak, Kıbrıs'ın stratejik konumu ve Memlûklere karşı genelde düşmanca olan tutumu, bu ülkeyi uzun vadede mutlaka kökü kazınması gereken bir düşman haline getirdi. Mısır, bu uğurda tam 70 yıl bekledi ama, sonunda ada 1424'ten itibaren düzenlenen 3 büyük sefer sayesinde Memlûkler tarafından zapt ve ilhâk edildi¹³⁹.

XIV. yüzyılda haçlı seferleri giderek istikamet ve amaç değiştirmeye başladı. Önce bir haçlı donanması, 1344 yılında sahil İzmir'i Aydınogullarının elinden aldı. İç kalenin Türklerin elinde kalmasına karşılık, şehri Hospitalier

¹³⁷ el-Makrizî, *es-Sülûk*, C.III/1, s. 189-190; İbn İyas, *Bedâi*, C.I/2, s.100-101.

¹³⁸ K.Y.Kopruman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, s.199-201.

¹³⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Eşref Buharalı, "Kıbrıs'ta İlk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlûk Hâkimiyetine Girişi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 95, Nisan 1995, s.90 v.d.

şövalyelerine bırakan bir anlaşma 1350 yılında imzalandı. Bu şövalyeler, 1402 yılında Timur İzmir'i zaptedinceye kadar burada tutundular.

Bu arada Avrupa'nın dikkati daha kuzeye yani Osmanlılar üzerinde yoğunlaştı. Artık Haçlılar, Hıristiyan Avrupa'nın güvenliği için Osmanlı Türklerinin ilerleyişini durdurmak ve Avrupa'dan atmak gerektiğini düşünmeye başladılar. Bu uğurda düzenlenmiş olup hepsi de bozgunla neticelenen Birinci Kosova (1389), Niğbolu (1396), Varna (1444) ve İkinci Kosova (1448) seferleri birer haçlı seferi mahiyetindedir. Buna rağmen İstanbul'un fethi Türklerin Avrupa'dan gidici değil, bilakis kalıcı olduklarının açık bir göstergesi oldu. XVI. yüzyılda Kıbrıs'ın fethini önlemek için bazı Avrupa devletlerinin bir araya gelerek (1571), İnebahtı Körfez'inde Osmanlı donanmasını bozguna uğratmaları ve yine İkinci Viyana Kuşatması'ndan (1683) sonra kutusal ittifak kurularak Osmanlıların dört ayrı cephede savaşmak zorunda bırakılması hep aynı anlayışın ürünüdür. Bunun dışında XVIII. yüzyılın sonlarına kadar önceleri Rodos'ta, bilâhare Malta'da üstlenen Hospitalier şövalyelerinin korsanlık hareketlerine şahit oluyoruz.

SONUÇ

Avrupalıların, XI. yüzyıl sonunda papalığın teşvikiyle Suriye ve Filistin üzerine düzenledikleri ilk haçlı seferi sonunda Hıristiyanlar, Büyük Selçuklu Devleti'nin içinde bulunduğu taht kavgalarından da yararlanarak, Kudüs'te bir krallık, Antakya'da bir prenslik, Urfa ve Trablus'ta ise birer kontluk kurmaya muvaffak oldular. Bu devletçiklerden Urfa'ya 1144'te İmâdüddin Zengî, Kudüs'e 1187'de Salâhaddin Eyyûbî son verdiler. Ancak, bu durum yeni haçlı seferlerine sebep oldu.

Bir Türk devleti olan Mısır Memlûklerinin, kuruluş devrinden itibaren uğraşmak zorunda kaldıkları en önemli dış gâilelerden biri Haçlılar meselesi olmuştur. Bu konuda kararlılıkla mücadelesini sürdüren Sultan Baybars, Antakya başta olmak üzere (M.1268) çok sayıda haçlı şehir ve kasabasını ele geçirdi. Buna rağmen Trablus ve Akka gibi, Suriye'nin sahil bölgelerindeki bazı yerler hâlâ Haçlıların elinde bulunuyordu. Bunlardan Trablus'un fethi Sultan Kalavun'a nasip olmuştur (M.1289). Kalavun, Akka'yı da bizzat fethetmek istiyordu. Fakat, ömrü buna yetmedi ve ertesi sene, bu uğurda çıktığı sefer sırasında hastalanarak vefat etti. Onun yarım bıraktığı işi oğlu el-Eşref Halil tamamladı (M.1291). Akka'nın fethini müteakip ümitsizliğe kapılan son haçlı şehir ve kaleleri de arka arkaya teslim oldular. Geriye Tartus açıkların-

daki Arvad Adası'ndan başka bir yer kalmamıştı. Haçlıların, kendileri için bir sığınak ve askerî üs haline getirdikleri bu ada, 12 yıl sonra Sultan en-Nâsır Muhammed'in emriyle, Trablus Nâibi Seyfeddin Esendemir tarafından zaptedildi (M.1302). Böylece, Memlûklerin Haçlıları Suriye ve sahil bölgelerinden atma çabaları sonuç vermiş ve bölge Haçlılardan tamamen temizlenmiştir.

Bundan böyle, Memlûkler aleyhine düzenlenmiş olan haçlı hareketlerine Kıbrıs Krallığının önderlik ettiğini görüyoruz. Ne var ki, stratejik bir konuma sahip olan Kıbrıs'ın bu düşmanca tutumu, söz konusu devleti Memlûkler açısından kökü kazınması gereken bir düşman haline getirdi. Nitekim adanın tamamı 1420'li yıllarda Memlûkler tarafından zapt ve ilhak edildi.

Öte yandan XIV. yüzyıldan itibaren, giderek istikamet ve amaç değiştirmeye başlayan Haçlılar, gözlerini yeni bir düşmana yani Osmanlılara çevirmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

- BUHARALI, EŞREF, "Kıbrıs'ta İlk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlûk Hâkimiyetine Girişi", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 95, Nisan 1995, s. 82-120.
- CAHEN, CLAUDE, *la Syrie du Nord à l'Époque des Croisades et la Principauté Franque d'Antioche*, Paris 1940.
- DEMİRKENT, İŞİN, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1987.
- EBÛ'L-FİDÂ (İsmail bin Ali), *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer (Târîhu Ebü'l-Fidâ)*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1286, C.III-IV.
- FÂYİD HAMMÂD MUHAMMED ÂŞÛR, *el-Cihâdü'l-İslâmî fi Zıddi's-Salîbiyyîn fi'l-Asri'l-Eyyûbî*, I.Baskı, Kahire tsz.
- GROUSSET, R., *Histoire des Croisades et du Royaume Franc de Jerusalem*, Paris 1934, C.III.
- İBN İYAS (Muhammed Bin Ahmed), *Bedâiu'z-Zühûr fi Vekâii'd-Dühûr*, Yayına hazırlayan: Muhammed Mustafa, II.Baskı, C.I/1, Kahire 1982, C.I/2, Kahire 1983.
- İBN KESİR (İmâdüddin Ebü'l-Fidâ İsmail bin Ömer ed Dîmaşki), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1966, C.XIII-XIV.

- İBN TAGRİBİRDÎ, (Yusuf bin Tagrıbirdî el-Atabekî Cemâleddin Ebü'l-Mehâsin), *en-Nücûmü'z-Zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kahire*, Kahire tsz., C.VII-VIII.
- KOPRAMAN, KÂZİM YAŞAR, "*Mısır Memlûkleri (1250-1517)*", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1987, C. VI, s. 433-543.
- _____, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları., Ankara 1989.
- EL-MAKRÎZÎ (Ahmed Bin Ali), *Kitâbü's-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, Yayına Hazırlayan: Muhammed Mustafa Ziyâde, C.I/2, II. Baskı, Kahire 1957; C.I/3, II.Baskı, Kahire 1970; C.II/1, Kahire 1971; C.III/1, Yayına Hazırlayan: Said Abdülfettah Âşûr, Kahire 1970.
- MUFADDAL İBN EBİ'L-FEDÂİL, *en-Nehcü's-Sedîd ve'd-Dürrü'l-Ferîd fi mâ Ba'de Târîhi İbni'l-Amîd (Histoire des Sultans Mamlouks)*, Yayınlayan: E.Bloch, C.I-III.
- MUHAMMED CEMÂLEDDİN SÜRÜR, *Devletü Benî Kalâvun fi Mısır*, Kahire 1947.
- RUNCIMAN, STEVEN, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev.: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları., Ankara 1987, C.III.
- SAİD ABDÜLFETTAH ÂŞÛR, *el-Eyyûbiyyûn ve'l-Memâlik fi Mısır ve'ş-Şam*, Kahire 1992.
- _____, *el-Hareketü's-Salibiyye*, IV.Baskı, Kahire 1982, C.II.
- SPULER, BERTOLD, *İran Moğolları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları., II.Baskı, Ankara 1987.
- ŞEŞEN, RAMAZAN, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devlet*, Çağ Yayınları, İstanbul 1987.
- WIET, GASTON, *Histoire de la Nation Égyptienne*, Paris 1926, C.IV.